

Миляра Саттарова, Сание Саттарова

Къырымтатар тили ве ОКЪУВ

1 къысым

3
сыныф

Миляра Саттарова, Сание Саттарова

КЪЫРЫМТАТАР ТИЛИ ВЕ ОКЪУВ

3-нджи сыныф, окъутув къырымтатар тилинде
алып барылган умумтасиль мектеплери ичюн дерслик
(2 къысымда)

1-инджи къысым

*Украина тасиль ве илим назирлиги
тарафындан тевсие этильди*

«Букрек» нешрият эви
2020

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2020 № 271)*

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

ШАРТЛЫ БЕЛЬГИЛЕР:

— суаллер ве вазифелер (запитання і завдання)

— диалог (діалог)

— иджадий вазифе (творче завдання)

— лугъат (словник)

— аталар сёзю (прислів'я)

— тапмаджа (загадка)

— къаиде (правило)

Саттарова М.С., Саттарова С.С.

С21 Кримськотатарська мова та читання: підручник для 3 класу з навчанням кримськотатарською мовою закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Частина 1. Чернівці: Букрек, 2020. 112 с.: іл.

ISBN 978-617-7770-73-1

ISBN 978-617-7770-65-6 (Ч. 1)

УДК 811.512.19(075.3)

Саттарова М.С., Саттарова С.С.

С21 Къырымтатар тили ве окъув: 3-нджи сыныф, окъутув къырымтатар тилинде алып барылган умумтасиль мектеплери ичюн дерслик (2 къысымда). 1 къысым. Черновцы: Букрек нешрият эви, 2020. 112 с.: ресимли.

ISBN 978-617-7770-73-1

ISBN 978-617-7770-65-6 (Ч. 1)

УДК 811.512.19(075.3)

ISBN 978-617-7770-73-1
ISBN 978-617-7770-65-6 (Ч. 1)

© Саттарова М.С., Саттарова С.С., 2020
© Хайредінова З. Ш., художник, 2020
© Видавничий дім «Букрек», 2020

НУТУКЪ

Нутукъ чешитлери

1-мешгъулиет. Ресимге бакъынъыз.

1. Ресимде не тасвирленген?
2. Тахтада не язылган?
3. Оджа не япа?
4. Талебелер не япалар?
5. Балалар, ресимде корьгенинъизни не вастасынен бильдирдинъиз?
6. Сиз агъзавий я да язма нутукъ чешитини файдаландынъыз? Анълатынъыз.

2-мешгъулиет. Ана тили акъкъында шиир парчала-рыны ифадели окъунъыз.

Ана тилим, меним тилим,
Меним чокърагъым.
Меним гулюм, меним илим,
Меним байрагъым.

Юнус Къандым

Не бильсенъ де, ким олсанъ да,
Азиз достум, шуны биль:
Мукъаддестир эр инсангъа
Ана тили — тувгъан тиль.

Лёман Сулейман

1. Биринджи парчада шаир ана тилимизни ненен кы-яслай? Джевап бергенде, шиирге эсасланынъыз.
2. Экинджи парчада ана тили акъкъында не айтыла? Инсан ичюн мукъаддес шей недир?
3. Сиз джевап бергенде насыл нутукъ чешитинен файдаландынъыз?
4. Шаирлернинъ адыны ве сояадыны дефтеринъызге язынъыз.
5. Бегенген шиир парчасыны эзберленъиз.

Буны билинъиз!

Инсан бир де бир шей акъкъында икяе этмек, сорамакъ ве озъ дуйгъуларыны ифаделемек ичюн нутукънен файдалана.

3-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Яз битти. Мектеплерде янъы окъув йылы башлана. Сентябрьнинъ 1-инде бильги куню къайд этиле. Шу куню мектеплерде ильк чанъ къакъыла. Ана-бабалар озъ эвлятларыны бильги оджагъына озгъаралар.

1. Бильги куню не вакъыт къайд этиле?
2. Ана-бабалар озъ эвлятларыны къайда озгъаралар?
3. **Бильги оджагъы** бу недир?

4. Сизинъ мектебинъизде сентябрь айынынъ 1-инджи куню насыл кечти? Икяе этинъиз.
5. Метинни дефтеринъизге язып алынъыз.

4-мешгъулиет. Окъунъыз. Суаллерге насыл джевап берир эдинъиз? Музакере этинъиз.

Не ичюн адамгъа агъзавий нутукъ керек?
Адамлар не ичюн язма нутукъны уйдурдылар?
Адам не вакъыт ички нутукънен къуллана?

Ресимлерге бакъып, ким насыл нутукънен къуллангъаныны айтынъыз.

Буны билиңыз!

Агъзавий ве язма нутукъ джумлелерден ибарет. Агъзавий нутукъта джумленинъ сонъунда токътав япыла. Языда исе джумленинъ сонъунда нокъта (.), суаль ишарети (?) я да нида ишарети (!) къоюла.

Джумленинъ биринджи сёзю буюк арифнен языла.

5-мешгъулиет. Икяени окъунъыз. Джумлелернинъ сонъунда насыл токътав ишаретлери къоюлган? Айтынъыз.

Пакизе къартана тюкянгъа емек алмагъа кете. Осман онынъ янына келип сорай:

— Къартана, сиз не аладжакъсынъыз?

— Отьмек, сары ягъ, сют, къатыкъ аладжам, огълум, — дей Пакизе къартана.

— Къайтынъыз, раатланынъыз, мен алып келирим, — дей Осман.

— Сагъ ол, балам! Балабан огълан ол! — дей къартана ве, сепетини Османгъа берип, звине къайта.

Султание Харахады

1. Пакизе къартана къайда кете эди?
2. Онынъ янына кельген Осман не сорай?
3. Пакизе къартана ве Осман арасында олгъан субетни роллер боюнджа окъунъыз.
4. Икяеден незакетли ибарелерни тапып, дефтеринъизге язып алынъыз.

5. Бойле алны козь огюне кетиринъиз: сиз тюкянгъа кельдинъиз, сатыджыдан аладжакъ шейлеринъизни сорайсынъыз. Бу мевзуда сыныфдашынъызнен диалог уйдурынъыз. Незакетли сёзлерни къулланмагъа унутманъыз.

6-мешгъулиет. «Яз татилимнинъ энъ зевкълы куню» мевзусында икяе тизинъиз. Дефтеринъизге язынъыз.

- мукъаддес — священний, святей
- инсан — людина
- биринджи — перший (-й, -е, -і)
- бала — дитина
- аш, емек — їжа
- къулланмакъ — використувувати, користуватися

Окъув

Эшреф Ибраим

Мектеп меним кунешим

Мектеп меним кунешим,
 Битмез онынъ зиясы.
 Мектеп меним дост-эшим,
 Илим, бильги чокърагъы.

Мектеп бу недир? Шиирге эсасланып анылатынъыз.

Рустем Муедин

Мектепке

Кечти язлыкъ татилимиз,
Бошап къалды лагерьлер.
Юксек, ярыкъ мектеплерде
Бизни беклей ралелер.
Кучь топладыкъ биз яз бою,
Энди дерске башлайыкъ.
Гурьлеп оськен бильгимизге
Янъы бильги къошайыкъ.

1. Мектепте не япалар? Шиирге эсасланып, джевап беринъиз.
2. Яз татилинъиз насыл кечти? Икяе уйдурып, дефтеринъизге язынъыз.
3. Шиирни эзберленъиз.
4. Ресимге бакъып, мектеп акъкъында бир къач джумле уйдурынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.

5. Аталар сёзлерининъ маналарыны анълатынъыз.

Окъувсыз бильги ёкъ,
Бильгисиз кунюнь ёкъ.

Бильги алмакъ — иненен къую къазмакъ.

Къонушма медениети

7-мешгъулиет. «Тылсымлы юзюк» масалындан парчаны окъунъыз.

Айшечик дагъда юре-юре ве бир эвге келип чыкъа. Эвнинъ къапусы ачыкъ экен. Ичериге кире. Бакъса, миндер устюнде бир къартбаба ята.

— Селям алейкум, **къартбаба!** Акъшам шерифлеринъиз хайырлы олсун, — дей къызчыкъ ве, къартбабанынъ янына барып, къолуны опе.

— Хош кельдинъ, **къызым.** Кельгенинъ не гузель олды, хасталандым, алым ёкъ. Къал мында, меним къызым олурсынъ, — айта къартбаба.

Айшечик къартбабанынъ эвинде къала ве онъа ярдым эте.

1. Айшечик къайда келип чыкъа? О кимге мураджаат эте?
2. Къартбаба Айшечикке не айта? Айшечик не япа?
3. Айшечик ве къартбаба арасында олгъан субетни роллер боюнджа окъунъыз.
4. Къайд этильген сёзлер насыл ишаретлернен айырыла?
5. Незакетли сёзлерни ве ибарелерни дефтеринъизге язынъыз.

Буны билинъиз!

Биз кимгедир мураджаат эткенде, онынъ адыны айтамыз:

- *Аначыгъым! Хайырлы яшлар олсун!*
- *Сен исе, Алим, энди эвге къайт.*
- *Огъурлы ёллар олсун, огълум.*

Мураджаат этип айтылгъан сёз я да сёз бирикмелерине *хитап* дейлер. Языда хитап *виргюль* (,) я да *нида* (!) ишаретинен айырыла.

8-мешгулиет. Къартана ве торун арасында олгъан субетни окъунъыз.

— Саба шерифинъиз хайырлы олсун, къартанам!

— Сагъ ол, торунчыгъым, санъа да шай олсун! Сонъ, огълум, яхшы юкъладынъмы?

— Ёкъ, къартанам. Мен гедже къоркъунчлы бир тюш коръдим. Тап абдырап уяндым.

— Хайыр эйликке олсун, балам.

1. Хитапларны тапынъыз.
2. Къартана торунынен къонушкъанда насыл незакетли сёзлерни къулланды?
3. Незакетли ибарелерни хитапнен берабер дефтеринъизге язып алынъыз. Хитапларны къайд этинъиз.

9-мешгулиет. Шиирни окъунъыз.

Ашханеде

Ашханеде шамата,
Чанакъ-чельмек тасырдай.
Сыджакъ тава ичинде
Чибереклер чырылдай.
Тёрге кечип отурынъыз,
Софра азыр, буюрынъыз,
Ашынъыз татлы олсун,
Ашагъангъа аш олсун!

Сейран Усеинов

1. Экинджи дёртлюкни дефтеринъизге язып алынъыз.
2. Незакетли ибарелерни къайд этинъиз.

Бу не демектир?

Тавада чиберек → чырылдай
Чельде чырчырна →

10-мешгулиет. Окъунъыз.

Аш татлы олсун!

Сагълыкъ сувлар олсун!
Эйиликнен кийинъиз!
Иш къолай кельсин!
Ёлунъыз ачыкъ олсун!

1. Бу незакетли сёзлерни не вакъыт айтамыз? Анълатынъыз.
2. Дефтеринъизге язып алынъыз.

11-мешгъулиет. Нокъталар ерине келишкен незакетли сёзлерни язынъыз.

1. ..., къызым, ресим пек дюльбер олгъан.
2. Къаве азыр, ..., битачыгъым, — деди Найле.
3. ..., Ахтем, мен бираз кечиктим.

Ярдымджи сёзлер: *буюрынъыз, аферин, багъышла.*

- эйилик — 1) добро; 2) благополучья
- хайырлы, огъурлы — 1) добрый, щасливый;
2) той, що приносить щастя
- къолай — 1) легко (-й, -е, -і);
2) зручний (-й, -е, -і)
- аферин — молодець

Окъув

Озьбекчеден терджиме

Талелелер ичюн он муим къаиде

Мен сенинъ ичюн, къардашым,
Он муим къаиде яздым.
Оларны акълынъда тут сен,
Яхшы олур — эзберлесенъ.

11

Тенбелликнен огърашма,
Уянгъан сонъ тур, ятма!

Энь-эвеля барып ювун,
Санъа ярдым этер сабун!

Сен мектепке кеч къалма,
Амма, сакъын ашыкъма!

Къапудан чыкъмаздан башта,
Элинъе ал — китап, чанта!

Тертип-низамны унутма,
Орталыкъкъа сен чѐп атма!

Ич джебинъде бор ташыма,
Бу чиркин шейге алышма!

Кийген урбанъ пак олсун,
Кольмегинъ ап-акъ олсун!

Севип сай ана-бабанъны,
Оджанъны, сыныфдашынъны!

Биль, дерсте яхшы баалар
Ала тек яхшы балалар!

Урьмет къазанмакъ ичюн
Окъумакъ керек эр кунъ!

1. Шиирни окъунъыз.
2. Талелелер насыл олмакъ керек? Шиирнинъ мунде-риджесине эсасланып, икяе этинъиз.
3. Къаиделерни эзберленъиз.

- муим — важливий
- тенбеллик — лінь
- тертип-низам — виховання
- чѐп — *за текстом*: сміття
- урьмет къазанмакъ — заслужити повагу

Къонушма медениети (девамь)

12-мешгъулиет. Окъунъыз.

Мустафа къартбаба торунларыны янына топлады да, олардан:

— Дюнъяда энъ къуванчлы кунълер насыл кунълердир? — деп сорады.

— Энъ къуванчлы кунълер — байрам кунълери, — деди он яшында Амет торуны. — Байрамда эр кес бири-бирине бахшыш бере, мусафирликке баралар. Анам, бабам бизлерни де алып баралар. Пек къуванчлы ола.

— Аферин, огълум, сен биле экенсинъ, — деп макътады къартбабасы Аметни.

1. Сонъки джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Хитап сёзюни тапып, астыны сызынъыз.
2. Сиз насыл байрамларны билесинъиз? Олар акъкъында икяе этинъиз.

13-мешгъулиет. Шиирни ифадели окъунъыз.

Бильги ал сен, окъу, огрен,
Илим олсун ёлдашынъ.
Ярышларда юрь сен огде,
Китапны эт сырдашынъ.

Лёман Сулейман

1. Шаир кимге мураджаат эте? О, не айта?
2. Шиирни дефтеринъизге язып алынъыз. Бир эджалы сёзлернинъ астыны сызынъыз.

14-мешгъулиет. Ахмет ахайнынъ хайырлав мектюбини окъунъыз.

Селям алейкум, урьметли талебелер! Янъы окъув йылынъыз хайырлы олсун! Сизлерге сагълыкъ, къуванчлы кунълер ве сабыр тилейим. Яхшы окъунъыз, бильги алмагъа тырышынъыз. Буюклерни урьмет этинъиз. Дост-муабет яшанъыз.

Сайгъы иле Ахмет ахай.

1. Ахмет ахай талебелерни ненен хайырлай?
2. Оларгъа не тилей?
3. Ахмет ахайнынъ тилеклерини метинден тапып, дефтеринъизге язып алынъыз.
4. Хайырлав мектюбинде насыл незакетли сёзлер бар?

15-мешгулиет. Икяени окъунъыз.

Къырылгъан фильджан

Огълан ойнагъанда апансыздан фильджанны къырды. Буны кимсе корьмеди. Бабасы келип:

— Фильджанны ким къырды? — деди.

Огълан къоркъты ве бойнуна алды:

— Мен.

О вакъытта бабасы:

— Догърусыны айткъанынъ ичюн сагъ ол, — деди.

Лев Толстой

1. Бабасы не ичюн огълуна «сагъ ол» айтты?
2. Сиз бойле алгъа къалсанъыз, не япар эдинъыз?
3. **Бойнуна алды** ибаресини насыл анълайсынъыз?

16-мешгулиет. Окъунъыз.

— Мераба, **Сансарчыкъ!** Кель, бираз ойнайыкъ.

— Мераба, **гузель Кобелек!** Багъышла, **джаным**, меним вакътым ёкъ. Шимди къу-вушымны фындыкъ, джевиз, мантарнен толдур-масам, къышта ач къалырым.

1. Кобелек Сансарчыкъкъа насыл сёзлернен мураджаат эте? Сансарчыкъ насыл джевап бере?
2. Къайд этильген сёзлер насыл ишаретлернен айырыла? Бу сёзлерге не дерлер?
3. Метинни дефтеринъизге кочюрип язынъыз.

- урьметли — шановний
- истек — бажаня
- къырмакъ, сындырмакъ — розбити
- бойнуна алмакъ, озь къабаатыны танымакъ — визнати провину

Окъув

Къадыр Велиев

Китапнынъ монологы

Мен киби садакъ достны
Чыракъ якъып тапмазсынъ.
Сёзлеримни динълесенъ,
Янълыш, хата япмазсынъ.
Саф юрекнен къонушсанъ,
Козьлеринъни ачарым.
Бутюн омюр ёлунъа
Алтын нурлар сачарым.

Риза Асанов

Меним чокъ достларым бар,
Меним достларым — китаплар.
Китаплар бильги берелер,
Манъа чокъ ярдым этелер.

1. Китаплар инсангъа насыл ярдым этелер?

2. Бегенген шиирни эзберленъиз.

3. Сыныфта «Меним севимли китабым» сергисини тешкиль этинъиз. Севимли китабынъыз акъкъында къыскъадан икяе этинъиз.

4. Аталар сёзлерини огренинъиз.

Китап — бильги анахтары.

Энъ яхшы дост — китаптыр,

Энъ яхшы зенгинлик — бильгидир.

5. Тапмаджаны окъунъыз ве джевабыны айтынъыз.

Тили бар — инсан дегиль,

Тикиши бар — кольмек дегиль,

Япрагъы бар — терек дегиль.

- садыкъ — вѣданий (-а, -е, -і)
- янълыш, хата — помилка
- саф юрекнен — з чистим сердцем
- къонушмакъ — розмовляти

Къырымтатар тили

НУТУКЪ СЕСЛЕРИ. ЭДЖА. УРГЪУ

Сеслер ве арифлер. Оларнынъ языда ишаретленюви

17-мешгъулиет. Аталар сёзюни окъунъыз. Манасыны анълатынъыз.

Ана ичюн бала балдан да татлыдыр.

1. Биринджи сѣзнинъ сеслерини теляффуз этинъиз. Олар созукъ я да тутукъ сеслерми?
2. Сеслер языда ненен ифаделене?
3. Аталар сѣзюни дефтеринъизге язынъыз, эзберленъиз.

18-мешгъулиет. 2-нджи сыныфта кечильгенини хатырлайыкъ ве нокъталар ерине келишкен сѣзни тапып айтайыкъ.

Сеслерни биз айтамыз ве
 Арифлерни биз ... ве коремиз.
 Сеслер созукъ ве ... ола.
 Языда сеслер косьтериле.
 [а] – ... сес.
 [б] – ... сес.

19-мешгъулиет. Сѣзлерни окъунъыз:

Ре $\begin{matrix} \text{ф} \\ \diagdown \quad \diagup \\ \text{ш} \end{matrix}$ ат

Са $\begin{matrix} \text{ф} \\ \diagdown \quad \diagup \\ \text{н} \end{matrix}$ ие

Ша $\begin{matrix} \text{з} \\ \diagdown \quad \diagup \\ \text{д} \end{matrix}$ ие

то $\begin{matrix} \text{п} \\ \diagdown \quad \diagup \\ \text{з} \end{matrix}$

б $\begin{matrix} \text{о} \\ \diagdown \quad \diagup \\ \text{и} \end{matrix}$ р

с $\begin{matrix} \text{ё} \\ \diagdown \quad \diagup \\ \text{а} \end{matrix}$ з

1. Олар насыл арифлернен фаркълана?
2. Сѣзлерни дефтеринъизге язынъыз.
3. Сѣзлернинъ манасыны денъиштирген арифлернинъ тюбюни сызынъыз.

20-мешгъулиет. Окъунъыз.

1. Ад, ат, аз, ап.
2. Тоз, туз, тюз, таз.
3. Эль, ель, иль.
4. Тель, бель, сель, кель.

1. Сѣзлернинъ маналарыны насыл сеслер айыра? Бу сѣзлернинъ маналарыны анълатынъыз.
2. Сѣзлерни эджаларгъа болип окъунъыз. Эр бир сѣзде къач эджа олгъаныны айтынъыз.

Буны билинъиз!

Сёзлер сеслерден япылалар. Сёзде бир де бир сес денъиштирилъсе, сёзнинъ манасы да денъише:

тар — бар, бол — къол.

21-мешгъулиет. Нокъталар ерине келишкен созукъ я да тутукъ арифлерни язынъыз.

буз — ..уз
багъ — .. агъ
килим — кили..
дере — д .. ре
иш — .. ш
голь — г.. ль

Килим, килит сёзлеринен джумлелер тизинъиз, дефтеринъизге язынъыз.

22-мешгъулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз.

Огюмизде дерсликлер,
Дефтерлер ве къалемлер.
Биз тырышып окъурмыз,
Яхшы адам олурмыз.

Сейран Усеинов

Шиирни акълынъызда тутып, дефтеринъизге язынъыз. Созукъларнынъ тюбюни сызынъыз.

- теляффуз этмек — вимовляти
- созукъ сес — голосний звук
- тутукъ сес — приголосний звук
- мана — значення
- денъиштирмек — замінювати, поміняти

Талебенинь кунь тертиби

1. Ресимлерни бакъып, анда корьгенлеринъизни икяе этинъиз. Икяе эткенде бойле сёзлерни къулланынъыз: *саба эрте, эль-бетини, сабалыкъ аш, бильги, уйледен сонъ, ресим төгерегине, ярдым эте, юкъла-магъа ята.*
2. Я сизинъ кунюнъиз насыл кече? Икяенъизни бойле башланъыз: *Мен саба эрте турам.*

Къырымтатар тили

Элифбе

Аа Бб Вв Гг Гьгь Дд
Ее Ёё Жж Зз Ии Йй
Кк Кькь Лл Мм Нн нь
Оо Пп Рр Сс Тт Уу
Фф Хх Цц Чч Дждж
Шш Щщ ь Ыы ь
Ээ Юю Яя

23-мешгъулиет. Арифлерни элифбе тертибинде айтынъыз.

1. Элифбе бу недир?
2. Къырымтатар элифбесинде къач ариф бар?
3. Элифбеден башта тутукъ, сонъ созукъ сеслерни ифа-делеген арифлерни дефтеринъизге язынъыз.

24-мешгъулиет. Берильген сёзлерни, эджаларгъа болип, элифбе тертибинде язынъыз.

Кефе, Гурзуф, Алупка, Акъяр, Кезлев, Ялта, Къарасувбазар, Алушта, Багъчасарай, Сакъ.

Бу сёзлер не ичюн буюк арифнен языла? Даа насыл сёзлер буюк арифнен язылгъаныны хатырланъыз.

25-мешгъулиет. Берильген сёзнинъ эр бир арифине учер сёз язынъыз.

Акъяр

Нумюне:

1) ана	2) къол	3) ялы	4) раф
...
...
...

Тутукъларнынъ тюбюни сызынъыз. Эки сёзнен джумле уйдурьп язынъыз.

26-мешгъулиет. Окъунъыз. Буюк арифнен язылгъан сёзлерни элифбе тертибинде дефтеринъизге язып алынъыз.

Къырымнынъ энъ юксек дагъы — Романкъош, энъ буюк озени — Салгъыр, энъ сыджакъ ери — Ялта.

27-мешгъулиет. Окъунъыз.

Эр бир адамнынъ озь Ватаны бар. Бу ерде о догъа, осе, яшай. Бизим Ватанымыз — Къырым. Къырым — баба-деделеримизнинъ топрагъы.

Халкъымызнынъ миллий байрагъы, миллий тамгъасы ве гимни бар. Байрагъымыз мавы тюсте. Онынъ тюсю темиз кокни, мавы денъизни анъдыра. Байрагъымыздаки тамгъа теразе шеклинде. Теразе — адалет темсили.

Белли эрбабымыз Номан Челебиджиханнынъ «Ант эткенмен» шиيري халкъымызнынъ гимнине чевирильди.

1. Ватанымызнынъ ады недир?
2. Къырым кимлернинъ топрагы?
3. Халкъымызнынъ неси бар?
4. Байрагымызнынъ тюсю нени анъдыра?
5. Теразе ненинъ темсили?
6. Биринджи абзацны дефтеринъизге кочюрп язынъыз. Сёзлерде созукъларнынъ тюбюни сызынъыз.

28-мешгулиет. Ашагыда берильген сёзлерге бирер келишкен ариф къошып, нумюне боюнджа янъы сёзлер язынъыз.

Нумюне: ата — бата, хата, сата;

ай — ..., ..., ...;

ал — ..., ..., ...;

ель — ..., ..., ...;

ана — ..., ...,

Эки сёзнен джумлелер уйдуринъыз. Дефтеринъизге язынъыз.

- миллий — національний
- теразе — ваги
- адалет — справедливість
- анъдырмакъ — нагадувати
- белли — відомий, відомо

Меним мераметли битачыгъым

— Битачыгъым, еринъизден турмайып ятынъыз, мен мектептен кельген сонъ, эв ишлери-ни озюм япарым, — деди торунчыгъы тѣшекте хаста яткъан битасына. Къызчыкъ мектебине ашыкъты.

Мектепте бу къызчыкъ дерслернинъ битмесини сабырсызлыкънен бекледи. О, эп эвде ятып къалгъан битасыны тюшюне эди. Эсап дерси оджасы бугунъ Наиленинъ алыны эслесе керек:

— Санъа не олды, Наиле? Суаллериме даима биринджи джевап бере эдинъ, бугунъ исе... — деди.

— Битам хаста, эвде янъгъыз къалды, — деди Наиле.

— Я ананъ, бабанъ къайда?

— Пахыл киби, олар узакъкъа аджеле ишнен кеттилер. Бильген олсалар, эбет, кетмез эдилер.

— Ойле исе, тез эвинъизге къайт, битанъа козь-къулакъл ол. Керек олса, экимни чагъырт, — деди оджапче. Наиле кельгенде, битасы юкбуса-сырап ята эди.

Наиле ач олса керек, ашханеге кирип, къазанларны ачып бакъты. Бакъса, не корбсюн, къазанчыкъта кыймалы лакъша шорбасы къокбуп, бувланып тура. Чайникте чай, къонада исе тилим-тилим кесильген отъмек. Наилечик шорба ашады, чай ичти. Сонъ яваштан битасы яткъан одагъа кирди. Бираз индемей отурды. Битасы козьлерини ачкъан арада, оны къучакъллап опыти де:

— Ах, меним мераметли битачыгъым, хаста алынъызда аш пиширгенсинъиз. Сиз олмасанъыз, биз не япар эдик? — деди.

— Меним къадриме еткенинъ ичюн сагъл ол, тосунчыгъым. Сен менден де мераметлисинъ! Гъалиба, эртедже кельдинъ, ойле дегильми? — деди.

— Оджам къайтарды.

— Оджанъ да мераметли адам экен. Дюнбьяда мераметли адамлар чокъл олсун, — деп къошты битасы.

1. Наиленинъ битасына не олды?
2. Оджапче Наилеге не деди?
3. Наиле ашханеде не япты?
4. Икяенинъ эсас фикрини ифаделеген джумлени тапынъыз ве дефтеринъизге язынъыз.

5. Икяени саналаштырынъыз.

6. Аталар сёзюнинъ манасыны анълатынъыз.

Оджагъа ана-бабагъа эткенинъ киби урьмет эт.

- сабырсызлыкълнен — з нетерпінням
- козь-къулакъл ол — доглядай

Созукъ ве тутукъ сеслер

29-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинде не акъкъында айтыла?

Къырым — ешилъ ада. Онынъ бир тарафы къулан чёлъдир. Башкъа тарафы исе — багъча-багъ. Къырымнынъ къоджаман дагълары пек дюльбер. Къырымнынъ багълары, яйлалары, саф авасы пек гузельдир. Багъчасарай, Къарасув Къырымнынъ къадимий шеэрлеридир.

И. Гаспринскийден

1. Метинге серлева къоюнъыз.
2. Буюк арифнен язылгъан сёзлерни эджаларгъа болип, дефтеринъизге язып алынъыз.
3. Ресимге бакъып, суаллерге джевап беринъиз.
4. Ресимде не тасвирленген?
5. Денъизнинъ ады не? Узакъта корюнген дагънынъ ады не?
6. Тереклер акъкъында не айта билесинъиз?
7. Метин ве ресимнинъ мевзусы бири-бирине якъынмы?

30-мешгъулиет. Шиирни ифадели окъунъыз.

Кузь кельди. Эп багъча-багъларда
Зевкълы тымар эмеги къайнай.
Йырджы къушлар сусты эр якъта,
Алтын мевсим джошкъун адымлай.

М. Къарахалиль

1. Шаир кузьни насыл тасвирлей?
2. Шиирнинъ экинджи сатырыны насыл анълайсынъыз?
3. **Алтын мевсим** ибаресининъ манасыны анълатынъыз.
4. **Кузь** сёзюнде къач сес ве къач ариф бар, айтынъыз. Бу сёзде созукъ сесни теляффуз этинъиз. О, языда насыл арифнен косътерильген?

Бу не демектир?

Тымар эмеги
Чайникте сув

→ →

къайнай

Буны билинъиз!

Сеслер эки тюрлю ола: созукъ ве тутукъ.

Языда сеслер дёрткоше къавуслар ичине алыныр: [а], [б].

31-мешгъулиет. Сеслерни окъунъыз. Теляффузына дикъкъат этинъиз.

[а] — [т] [э] — [к]
[о] — [ш] [ө] — [гъ]
[у] — [д] [ӱ] — [ф]
[ы] — [нъ] [и] — [л]

Къайсы сеслерни теляффуз эткенде ава агъызымыздан сербест чыкъа, къайсы сеслерни айткъанда маниаларгъа расткеле?

Созукъ сеслерни айткъанда ава агъызымыздан сербест чыкъа.

Тутукъ сеслерни айткъанда ава агъызымызда базы бир маниаларгъа расткеле.

32-мешгъулиет. Окъунъыз.

Агъыр иштен къачма,
Енгилине чапма.

1. Бу аталар сёзю не акъкъында?
2. Дефтеринъызге кочюринъыз. Созукъларнынъ тюбюни сызынъыз.

33-мешгъулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз. Акълыныызда тутып, дефтеринъызге язынъыз.

Мында эр шей бизимкидир.
Мында ер, кок бизимдир.
Ватан — бизим анамыздыр,
Анамыз — бу Ватандыр.

И. Асанин

1. Созукъларнынъ тюбюни сызынъыз. **Ватан** сёзюне келишкен схеманы къайд этинъыз.

— ● —	— ○ —
— ● —	— ● —

34-мешгъулиет. Окъунъыз.

Мен мектепте экинджи сменада окъуйым.
Эвге кеч къайтам. Келем, анам энди эвде, акъ-
шамлыкъ аш да азыр. Экимиз бабам иштен
къайтаджагъыны беклеймиз. Бабам кельген
сонъ ашамагъа отурамыз. Эр кунъ бойле.

Н. Умеровдан

1. Метинни дефтеринъызге кочюринъыз.
2. Биринджи джумледе тутукъларнынъ тюбюни сызынъыз.
3. **Акъшамлыкъ** сёзюнде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.

- къулан — великий, просторий
- къоджаман — величезний
- саф — чистий
- зевкълы — радисний, веселий, блаженний
- сусмакъ — мовчати, замовкнути

Эшреф Ибраим

Ачкозь Мамут

Мамут вакъыт тапмагъандай
 Даим отьмек ашай дерсте.
 Тыпкъы, учь кунь ач къалгъандай
 Шыплаштыра, дерс ёкъ эсте.
 Сыныф онъа санки буфет,
 Къарт эчкидай тыймай джагъы.
 Джеби толу отьмек, къанфет,
 Дерске ич де ёкъ мерагъы.
 Оджа онъа суаль берсе,
 Шашкъанындан чайнай къалем.
 — Бильмей! — деп, балалар кульсе,
 — Кулелер, — деп, эте элем.
 Элем этме, достум Мамут,
 Къарнынъ эвде тойсун ашкъа.
 Сыныфта аш-сувны унут,
 Дерсте бильги кирсин башкъа.

1. Мамут дерсте не япа? Шиирден тапып окъунъыз.
2. Онынъ арекетлерине кыймет кесинъыз.
3. Дерсте талебе не япмакъ керек? Фикирлеринъизни айтынъыз.
4. Шиирнинъ сонъки дёртлюкни язып алынъыз ве сёзлерде созукъларнынъ астыны сызынъыз.

5. Аталар сёзюнинъ манасыны анылатынъыз. **Эдепли** сёзюне манаджа якъын олгъан сёзни тапынъыз.

Эдеплининъ ашагъаны корюнмез,
Эдепсизнинъ — чалышкъаны.

- шыплаштырмакъ — наминати
- санки — нѣби
- джакъ — щелепа
- чайнамакъ — жувати
- тыймакъ — зупинятися
- къарын — шлунок, утроба

Къырымтатар тили

Созукъ сеслер

35-мешгъулиет. Суаллерни окъунъыз. Музакере этинъиз ве догъру джевап беринъиз.

1. Къырымтатар тилинде къач созукъ ариф бар?

2. Бу арифлер къач созукъ сесни ифаделейлер?

3. Созукъ сеслерни айткъанда агъзымыздан чыкъкъан ава маниягъа огъраймы?

4. Созукъ сеслерни догъру теляффуз этип, джевабыны айтынъыз.

Сиз музакере эткенде, насыл нутукъ чешитинен (агъзавий, язма я да ички) къулландынъыз? Я тюшонгенде?

36-мешгъулиет. Нокъталар ерине нумюне боюнджа сёзлер язынъыз.

[a]	[o]	[y]	[ы]	[ö]	[ÿ]	[и]	[э]
аз	окъу	уфакъ	къыз	осе	ульке	икъе	эсап
...

1. Сёзлерде къайд этильген сеслерни теляффуз этинъиз.
2. Бу насыл сеслер? Олар насыл арифлернен косътерильген?
3. Бу сеслерни айткъанда, ава агъзымыздан насыл чыкъа?

Буны билинъиз!

Созукъ сеслер: [a], [o], [y], [ы], [ö], [ÿ], [и], [э].

Созукъ арифлер: а, е, ё, и, о, у, ы, э, ю, я.

37-мешгъулиет. Схемагъа бакъып, созукъ сеслерни теляффуз этинъиз, оларны ифаделеген арифлерни айтынъыз.

[a]	[o]	[y]	[ы]	[ö]	[ÿ]	[и]	[э]
∧	∧	∧		∧	∧		∧
а я	о ё	у ю	ы	о ё	у ю	и	э е

38-мешгъулиет. Окъунъыз.

Эмен юзь йылларнен оськен теректир. Эмен терегининъ япракълары балабан ве къатты ола. Онынъ мейвалары — пелит фындыгъы. Пелит фындыкълары кузьгедже терек устюнде асылып туралар.

1. Эмен насыл бир теректир?
2. Онынъ япракълары насыл ола?
3. Онынъ мейвалары недир?
4. Пелит фындыкълары не вакъыткъадже терек устюнде асылып туралар?
5. Метинни дефтеринъизге язып алынъыз. Созукъларнынъ тюбюни сызынъыз.

39-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Төкюльди кузь япракълары,
Орталыкъны сарартып.
Кельди ягъмур булутлары,
Мавы кокни къарартып.

Л. Ибраимова

1. Дефтеринъизге кочюрип язынъыз.
2. Созукъ сеслерни ифаделеген арифлернинъ тюбюни сызынъыз.

Окъув

Черкез-Али

Сепетли къартий

Саба эрте, ава ачыкъ,
Корьдим мектеп ёлунда,
Кетятыр къартанайчыкъ
Сепети бар къолунда.
Мен битайгъа ярдымлашып,
Алып бардым эвине.
Битам мени алгъышлады,
Пек севине-севине.
Алып къартий сепетинден
Берди манъа бир алма.

Сонъра опип о, бетимден
Деди: «Джувур, кеч къалма».
Не ёрулдым, не де талдым,
Не дерсиме кеч къалдым.
Пек огъурлы къартий экен,
Къырымджадан беш алдым.

1. Бу шиирде не акъкъында айтыла?
2. Огъланчыкъ мектеп ёлунда кимни коръди? О не япты?
3. Къартий онъа не берди?
4. Огъланчыкъ акъкъында не айтмакъ мумкюн? О насыл бала?
5. Аталар сёзюнинъ манасыны анылатынъыз.

Яхшыдан унер ал, ямандан узакъ къал.

- алгъышламакъ — хвалити
- джувур (диал.) — бiжи
- талмакъ — втомлюватися
- огъурлы — сприятливий

Къалын ве индже созукълар. Оларны языда ифаделеген арифлер

Созукълар **къалын** ве **индже** сеслерге айырылалар. Къалын давушнен айтылгъан созукъларгъа **къалын созукълар** дерлер. Индже давушнен айтылгъан созукъларгъа исе **индже созукълар** дерлер.

Къалын созукълар — [а] [о] [у] [ы];

Индже созукълар — [ö] [ÿ] [и] [э]

40-мешгъулиет. Башта биринджи сырада, сонъ исе экинджи сырада кельген сёзлерни окъунъыз. Оларнынъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

Япракъ	ель
ягъмур	кузь
топракъ	тёпе
булут	тизе
йылдыз	ульке

Къайсы сырада сёзлер къалын давушнен айтыла? Не ичюн? Тюшюнип айтынъыз.

Буны билинъиз!

Сёзнинъ тамырында, эксериетен, я да къалын, я да индже созукълар келе. *Меселя: Къырым, ада, денъиз, геми.*

Языда олар бойле арифлернен ифаделене:

къалын созукълар:

сеслер:	[а]	[о]	[у]	[ы]
арифлер:	а я	о ё	у ю	ы

индже созукълар:

сеслер: [ö] [ү] [и] [э]
арифлер: о ё у ю и э е

41-мешгулиет. Имля лугъатынен файдаланып, бир сырагъа къалын созукъларнен кельген сёзлерни, экинджи сырагъа исе индже созукъларнен кельген сёзлерни тапып язынъыз.

*Нумюне: Авджы, ягъмур,
Голь, емиш,*

42-мешгулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Кезлев шеэрини къадимий Джума-Джами яраштыра. 2. Мисхор кою ялыбоюнынъ дюльбер койлеринден биридир. 3. Къырым дагъларында чешит айванлар яшай. 4. Салгъыр бою сюют ве тал тереклери осе. 5. Ягъмурдан сонъ орталыкъта гольчиклер пейда ола.

Тек къалын созукъларнен кельген сёзлерни бир сырагъа, тек индже созукъларнен кельген сёзлерни экинджи сырагъа язып алынъыз.

43-мешгулиет. Окъунъыз. Созукъларны догъру теляффуз этинъиз.

Адет — [а]д[э]т	тютюн — т[ү]т[ү] н
беден — б[э]д[э]н	омюр — [ö]м[ү]р
бибер — б[и]б[э]р	сют — с[ү]т
тюс — т[ү]с	отъмек — [ö]тъм[э]к
дут — д[у]т	къой — къ[о]й
кунь — к[ү]нь	кой — к[ö]й
софа — с[о]ф[а]	той — т[о]й
кольге — к[ö]льг[э]	козь — к[ö]зь

Адет, тјос сѣзлеринен джумлелер тизинъиз. Дефтеринъизге язынъыз.

44-мешгъулиет. Метинни окъунъыз. Нокъталар ерине келишкен созукъны къойып, дефтеринъизге кочюрип язынъыз.

К...зьде багъ-багъчалар ве тарлаларда бер...кет дж...йылгъан сонъ дервиза отъкериле. Дев...за байрамы к...ню халкъ, б...р ерде топланып, й...рлай, чынъ ве ман...лер айта, куреш яр...шларыны кеч...ре. Куреш ярышларында гъалип чыкъкъанлар къыйметли бахш...шларнен мук...фатланалар.

Метинге серлева къоюнъыз. Къалын созукъларнынъ тюбюни сызынъыз.

45-мешгъулиет. Аталар сѣзлерини окъунъыз. Маналарыны анълатынъыз.

Яхшы сѣз балдан татлыдыр.

Яхшы адам сѣзюнден белли олур.

Аталар сѣзлерини дефтеринъизге язып алынъыз. Индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

46-мешгъулиет. Дефтеринъизге Черкез-Алининъ «Сепетли къартий» шииринден 8-инджи сатырны язып алынъыз. Сѣзлерде индже созукъларнынъ астыны бир сызыкънен, къалын созукъларнынъ исе эки сызыкънен къайд этинъиз.

- чынъ — частівки
- ярыш — змаганя
- гъалип — переможець
- къыйметли — дорогой
- мукъяфатланмакъ — нагороджуватися

Абибулла Одабаш

Кузь айында

Алтын кунеш сакълана
 Булутларнынъ артына,
 Коклер куськюн, ер кульмей,
 Къушчыкълар эп агълана.
 Еллер эсе, дувулдай,
 Япракъларны къувалай.
 Къачышсалар япракълар,
 Ель оларны обалай.
 Ачувлангъан озенлер,
 Дагълар даргъын гурьлейлер.
 Буз булутлар коклерде:
 «Ягъмур келе, къач!» — дейлер.

1. Шиирни ифадели окъунъыз. Бу шиирде не акъкъында айтыла?
2. Шиирден кузь аляметлерини тапып окъунъыз.
3. **Къушчыкълар эп агълана** сатырынынъ манасыны насыл анълайсынъыз?
4. Шиирге эсасланып, кузь мевсимине багъышлангъан 4-5 джумле язынъыз. Сёзлерде къалын созукъларнынъ астыны сызынъыз.

- куськюн — похмурий
- агъланмакъ — нарікати, засмучуватися
- обаламакъ — збирати до купи
- даргъын — ображений

Дудакълы ве дудакъсыз созукъ сеслер. Оларны языда ифаделеген арифлер

47-мешгъулиет. Ашагъыда берильген созукъ сеслерни теляффуз этинъиз. Дудакъларнынъ арекетини козетинъиз.

[a], [o], [y], [ы], [ö], [ÿ], [и], [э]

Къайсы сеслерни айткъанда дудакълар огге узана ве тегереклене? Бу сеслерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Созукълар **дудакълы** ве **дудакъсыз** созукъ сеслерге айырылалар.

[o], [y], [ö], [ÿ] — **дудакълы созукълар**.

Олар языда бойле арифлернен ифаделене:

[o] [y] [ö] [ÿ]
o ё у ю o ё у ю

Бу сеслерни айткъанда дудакълар огге узана ве тегереклене.

Къалгъан созукълар — **дудакъсыз**.

48-мешгъулиет. Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз.

1. Мисхорда Арзы къыз ве Али-бабагъа къоюлгъан абиде бар. 2. Узакъта хош сесли бульбуль оте. 3. Биз яшагъан койнинъ ады — Махульдюр. 4. Зульфие турналарнынъ учкъаныны сейир этип тура.

1. Дудакълы созукъ сеслерни ифаделеген арифлернинъ астыны сызынъыз.

2. Ашагъыда берильген шартлы бельгилер нени бильдире? Хатырланъыз.

● —;

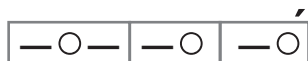
□ — ... ;

○ —;

□ —

— —;

3. Схемагъа келишкен сёзни тапынъыз.

49-мешгъулиет. Тапмаджаны окъунъыз.

Ёктыр аягъы-къолу, озю юре,
Узундыр онынъ ёлу, иш беджере.

1. Дефтеринъизге язып алынъыз.

2. Дудакълы созукъ сеслерни ифаделеген арифлернинъ астыны сызынъыз. **Озю, беджере** сёзлерининъ схемаларыны япынъыз.

50-мешгъулиет. Метинни динъленъиз.

Кирпи уфакъ бир айванчыкътыр. Онынъ алты-еди балачыгъы ола. Кирпининъ балачыкълары кёр догъулалар. Оларнынъ тенинде инелери олмай. Инечиклери бир къач саат ичинде осе.

Кирпичиклер сют пек севелер. Яз бою ана-бабаларынен берабер ер емишлерини, кьурт-боджеклерни ашап кечинелер.

Кеч кузьде кирпичилер төкюльген япракълар ичине кирип, юкьугъа далалар. Олар март айы-надже юкълайлар.

1. Кирпи насыл бир айванчыкътыр?
а) уфакъ; б) айнеджи.
2. Онынъ къач балачыгъы ола?
а) бир-эки; б) алты-еди.
3. Олар насыл догъулалар?
а) кёр, тенинде инелери олмай;
б) тенинде инелери чокъ ола.
4. Кирпичиклер не пек севелер?
а) мейва; б) сют.
5. Кеч кузьде кирпичилер не япалар?
а) юкьугъа далалар; б) юкьудан уяналар.
6. Дудакълы созукъларнен кельген сёзлерни язып алынъыз. Олар насыл дудакълы созукъ сеслерни ифаделегенини нумюне боюнджа бельгиленъиз.

[o] [ö]
Нумюне: ола, кёр,

51-мешгулиет. Шиирни окъунъыз.

К...зь маали т...рна керваны
Авеленди джен...пке тараф.
Кечти ...лар дагъны-дерьяны,
...зьлерине сыджакъ ер арап.

Б. Мамбет

1. Дефтеринъизге язып алынъыз.
2. Нокъталар ерине келишкен дудакълы созукъны язынъыз. Даа насыл дудакълы созукъларны билесинъиз? Оларнен эки сёз тюшюнип язынъыз.

Бу не демектир?

сыджакъ → ер
 → селям
 → аш

- дудакълы созукъ — губний голосний
- дудакъсыз созукъ — негубний голосний
- хош — хороший, приемный, приятно
- кыдырмакъ, арамакъ — шукати

Абибулла Одабаш

Япракълар сарарды

Бир кунъ балалар балабан бир терекнинъ астында «Беш таш» ойнай эдилер. Бирден кучьлю ель башланды, тереклернинъ пытакъларыны саллатты, бири-бирине токъуштырды. Балалар, оюнларыны ташлап, тёпеге бакътылар. Авада сары, кырмазы япракълар уча, ойнаша эдилер. Бу балаларнынъ ошуна кетти. Япракъларнынъ артындан чапыштылар, бир къач данесини туттылар. Бекир япракъларнынъ бирисини алып, джебине къойды.

Акъшам, софра башында бутюн къоранта джыйылышкъанда, Бекир о сары япракъны бабасына косьтерди:

— Бакъса, баба, бу сары япракъны, — деди, — эвель япракъларнынъ эписи ешилъ эди. Шимди исе чокъусы сары, кырмазы тюслерге киргенлер. Бу недендир, я?

— Эй, балам, энди япракъларнынъ омрю толды. Олар баарьде догъар, язда яшар, кузьде исе сарарып солалар. Бираз вакъыттан сонъ, бутюн багъ-багъча, орманлар — эр ер бунынъ киби сары, къырмызы тюслерге бояныр. Сонъ къатты еллер чыкъар, ич аджымазлар, бутюн япракъларны тѣкиптюшюрлер. О заман тереклерде чыплакъ, къуру, индже пытачыкълардан башкъа ич бир шей корип оламазсынъ.

Бу сѣзлерни буюк меракънен динълеген Бекирнинъ къартанасы терен бир кокюс кечирди.

1. Метинде насыл мевсим акъкъында айтыла?
2. Бекир сары япракъны кимге косътерди? Баба ве Бекир арасындаки субетни дикъкъатнен окъунъыз.
3. Не ичюн Бекирнинъ къартанасы терен кокюс кечирди?
4. Метинден дудакълы созукълары олгъан 10 сѣзни дефтеринъизге язып алынъыз.

- ошуна кетмек — ставати смішно
- меракънен — з цікавістю
- чыплакъ — голий
- терен кокюс кечирмек — глибоко зітхнути

Тутукъ сеслер. Яньгыравукъ ве сагъыр тутукълар

52-мешгъулиет. Окъунъыз. Тюшюнинъиз ве джум-лелерни девам этинъиз.

Къырымтатар элифбесинде 25

Тутукълар яньгыравукъ ве

Тутукъ сеслерни айткъанда агъзымыздан чыкъкъан ава

Яньгыравукъ тутукълар давушнен, сагъыр тутукълар исе

Буны билинъиз!

Къырымтатар элифбесинде тутукъ сеслерни ифаделеген **25 ариф** бар. Олардан **къ, гъ дж, нь** арифлери къырымтатар тилине хас олгъан сеслерни ифаделейлер.

Тутукълар **яньгыравукъ** ве **сагъыр** олар. Давушнен айтылгъан тутукълар — **яньгыравукъ тутукълар**, шувултыннен айтылгъан тутукълар — **сагъыр тутукълар**.

53-мешгъулиет. Ресимде нелерни коресинъиз? Адларыны айтынъыз.

1. Оларны насыл бир умумий сёзнен адландырмакъ мумкюн? Бу сёзнинъ биринджи сесини теляффуз этинъиз: сес сербест чыкъамаы?
2. Ресимдеки махсулларнынъ биринджи сеслерини айтынъыз. Олар созукъ я да тутукъ сеслерми?
3. Сёзлерде къач созукъ ве къач тутукъ сес олгъаныны айтынъыз.

54-мешгъулиет. Шиирни ашыкъмайып, ифадели окъунъыз.

Багъчаларда, багъларда алтын япракълар
 Табиаткъа боюн эгер, тёкюлир.
 Терекли ерлерде саба сокъакълар
 Макъат тёшегендай олып корюнир.

Э.Ибраим

1. Бу шиирде насыл мевсим тасвирлене?
2. **Табиаткъа боюн эгер, тёкюлир** сатырынынъ манасыны насыл анълайсынъыз?
3. **Макъат** сёзюне манаджа якъын олгъан сёзни тюшюнип тапынъыз.
4. Шиирни дефтеринъизге язып алынъыз. Яньгъыравукъ тутукъларнынъ астыны сызынъыз.

55-мешгъулиет. Сеслерни айтынъыз. Оларнынъ теляффузына дикъкъат этинъиз.

[б] — [п]	[д] — [т]
[в] — [ф]	[ж] — [ш]
[г] — [к]	[з] — [с]
[гъ] — [къ]	[дж] — [ч]

1. Къайсы сеслер давушнен, къайсылары исе шувултыннен айтыла?
2. Чифтни тешкиль эткен яньгъыравукъ ве сагъыр тутукъларны сечип язынъыз.

Яньгъыравукъ: б, ...

Сагъыр: п, ...

б, в, г, гъ, д, ж, з, й, к, къ, л, м, н, нь, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, дж, ш, щ.

56-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Алие бита **Сарабуз** коюнде яшай. Почтаджы онъа Эльмаз торнундан **мектюп** кетирди. Алие бита мектюпке пек къуванды. Торунчыгъы сагъ-селямет, мектепте яхшы окъуй экен. **Эльмаз** битасыны пек сагъынгъан, оны мусафирликке чагъыра.

Къайд этильген сёзлерде тутукъларны нумюне боюнджа талиль этинъыз.

Нумюне:

Бита

б — [б] сеси, тутукъ, янгъгыравукъ, сагъыр чифти — [п];

т — [т] сеси, тутукъ, сагъыр, янгъгыравукъ чифти — [д].

57-мешгъулиет.

Сизинъ къартбаба-къартананъыз не ерде яшайлар? Сиз оларгъа насыл мектюп язар эдинъыз?

Мектюпни дефтеринъызге язынъыз.

Бу не демектир?

сагъыр адам
сес

- хас олгъан, аит олгъан — властивий, особливий
- теляффуз, айтылув — вимова
- килим, макъат — килим
- къуванмакъ — радіти
- сагъынмакъ — скучити

Кузь

Кузь кельгенде эсе еллер,
Сыкъ-сыкъ ягъа ягъмурлар.
Дерелерден акъа селлер,
Тёкюлелер япракълар.
Сарардылар багъ-багъчалар,
Учып кетти турналар.
Бизнен къалды бозторгъайлар,
Чавкелер ве къаргъалар.

1. Шиирни окъунъыз. Кузь кельгенде не ола? Метинге эсасланып, джевап беринъыз.
2. Муэллиф къушлар акъкъында не айта? Сиз бу къушлар акъкъында не билесинъыз? Айтынъыз.
3. Шиирни эзберленъыз.

Бу не вакъыт ола?

Пишип бите мейвалар,
Сарарып сола япракълар.
Ягъа сувукъ ягъмурлар,
Учып кетелер къушлар.

Тапмаджанынъ джевабыны тапынъыз.

- сель — сель, бурхливий паводок, грязе-кам'яний потік після дощу
- дере — полонина, улоговина, балка
- бозторгъай — горобець
- чавке — галка
- ягъмур ягъа — йде дощ

Гъ, къ арифлери

58-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз.

Гъагъа	къараман
гъурур	къуветли
агъыр	къыйыкъ
гъалебе	къолайлы

Гъ, къ арифлери насыл созукъларнен къошулып келелер? Къалын я да инджеми?

Гъ, къ тутукълары къалын созукъларнен (а, о, у, ы) къошулып келелер ве эджа япалар.

Месея: гъарп, къуванчлы, сыгъын.

59-мешгъулиет. Ресимге бакъынъыз. Суаллерге ве ярдымджи сёзлерге эссланып, икяе уйдурынъыз.

Ярдымджы сёзлер: кезинти, сансар, кьувуш, кьушлар, кузь, джыялар, тереклер, козетелер, сувда, авелене, сары япракълар.

60-мешгъулиет. Сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз. **Гъ, къ** тутукълары олгъан эджаларнынъ астыны сызынъыз.

Далгъа, сагъынды, огъурлы, къора, къоркъу, богъаз, кьувуш, къаверенки, къыдырды, къабаат.

Сагъынды, кьувуш сёзлеринен джумлелер тизип, дефтеринъызге язынъыз.

61-мешгъулиет. Окъунъыз.

Арманчыкътан чыкъкъан богъдай
Дегирменде ун ола.
Чуваллар унгъа толгъанда,
Эвде берекет ола.

Э. Асанова

1. **Гъ, къ** тутукълары олгъан сёзлерни язып алынъыз.
2. Сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.
3. **Богъдай** сёзюнинъ схемасыны япынъыз.

62-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз. Нокъталар ерине келишкен къалын созукъларны къойып, дефтеринъызге язынъыз.

1. Къ...рым дагъл...рында чешит осюмликлер осе.
2. Копеклерге янгъ...н вакътында балаларны къ...ртармакъны да огретелер.
3. Кукуккъ...ш акъкъ...йын терегининъ пытагъ...на къ...нды.
4. Акъш...м эвимизге къ...мшуларымыз кельди.
5. Мектебимизге докъ...з компьютер багъышладылар.

- кукуккъуш — зозуля
- акъкъайын — береза

Изет Эмиров

Джевиз хырсызы ким?

Нефизе къартанай азбарындаки джевиз терегинден баягы берекет алды. Джевизлерни къурутмакъ ичюн ахырнынъ дамына яйдырып къойды. Къартана джевизлерни эр кунь бир къач сефер къарыштырып, чевире эди. О, джевизлернинъ кунь-куньден эксильгенини сизди. «Бу ишни, эбет, къомшу Аметнинъ огълу Шевкет япадыр», — деп тюшюнди Нефизе къартанай.

Куньлернинъ биринде о, мектептен ёрулып къайтаяткъан Шевкетнинъ огюне чыкъты.

— Дамгъа къурутмакъ ичюн къойгъан джевизлерим кунь-куньден эксильмекте. Бу сенинъ япкъанынъ недир, балам, къомшу къомшугъа бойле хиянетлик япармы? — деп мырылдады.

Къартанайнынъ бу ботен лафларына пек элем эткен Шевкет тап агълап йиберди.

— Валлаи-билляи, битай, сиз манъа ботенден-ботен ифтира этесинъиз...

— Бу орталарда, мааллемизде сенден башкъа чая бала бармы, айтчы бакъайым?! — деди къартанай.

— Сиз, битай, хырсызлыкъны алакъаргъалардан корюңыз. Алакъаргъалар дамынъызгъа къонып, джеvizлерни алып къачкъанларыны озь козьлеримнен корьдим. Сызгъырдым, учып кеттилер.

— Олмайджакъ шей... Бу яшыма келип, алакъаргъа джеviz хырсызлагъаныны корьмедим, эшитмедим.

— Битай, яхшы бакъсанъыз, мытлакъа корерсинъыз...

Бу лафлар битер-битмез, эки алакъаргъа дамгъа келип къонды ве джеvizлерни чокъуп башладылар. Буны корьген Нефизе къартана не айтмагъа бильмеди, шашып къалды. Авучларыны бири-бирине урып:

— Киш, киш, ярамазлар, — деп къычырды. Къартананынъ сесинден урыккен алакъаргъалар учып кеттилер. Лякин бир-эки джеviz такъ этип ерге тюшти.

— Битай, энди корьдинъизми, джеviz хырсызы ким? — деди Шевкет, буюк бир белядан къуртулгъан киби.

1. Нефизе къартанай джеvizлерни не япты?
2. Къартанай нени сезди?
3. Нефизе къартанай Шевкетни неде къабаатлады?
4. Джеviz хырсызы ким экен?

5. Нефизе къартанай ве Шевкет арасындаки субетни роллерге болип окъунъыз.

- ифтира — наклеп
- чая — бешкетник, пустун
- алакъаргъа — сиворакша
- урыкмек — лякатися, боятися

К, къ, п арифлерининъ яньгыравукълашувы

63-мешгулиет. Сёзлерни окъунъыз. Къайд этильген тутукъларгъа дикъкъат этинъиз.

Дерслик — дерслиги
къашыкъ — къашыгъы
урлукъ — урлугъы
джевап — джевабы

Чокъ эджалы сёзлернинъ сонъунда расткельген **к, къ, п** сагъыр тутукъларына бир де бир созукъ сес къошулса, бу тутукълар яньгыравукълашыр: *терек — тереги, таракъ — тарагъы, мектеп — мектеби.*

64-мешгулиет. Берильген сёзлерни нумюне боюнджа язынъыз.

Аякъ — меним аягъым; таякъ — онынъ таягъы;
къатыкъ — меним ...; боюнджакъ — онынъ ...;
табакъ — меним ...; къулакъ — онынъ ...

65-мешгулиет. Джумлелерни язып алынъыз. Къавуслар ичиндеки сёзлерни догъру шекильде язынъыз.

1. Алименинъ (китап) сыныфта къалды.
2. Къартанамнынъ (юрек) агъырды.
3. Азбарымызнынъ (топракъ) къара ве йымшакъ.
4. Чам (терек) юксек къаялар устюнде осе.
5. Оджа талевенинъ (джевап) пек бегенди.

К, къ, п тутукълары не ичюн яньгыравукълаштылар?

66-мешгъулиет. Сёзлерни нумюне боюнджа язынъыз.

Нумюне:

Къолчакъ — къолчагъым, къолчагъынъ, къолчагъы.

Янакъ — ..., ...,

Къулакъ — ..., ...,

Тирсек — ..., ...,

Терек — ..., ...,

Лагъап — ..., ...,

Долап — ..., ...,

Сёзлернинъ сонъунда **К, Къ, П** сагъыр тутукъларнынъ денъишювини анълатынъыз.

67-мешгъулиет. Джумлелерни язып алынъыз. Нокъ-талар ерине келишкен арифлерни язынъыз.

1. Таву...ымыз йымырта къозлады.
2. Эльмаз саба тёше...ини джыйыштырды.
3. Балыкъчыларнынъ къайы...ы денъизден къайтты.
4. Бабам ора...нен пичен чала.
5. Анам къардашымнынъ кольме...ини ювды.
6. Къартанам акъшамлары чора... оре.

Бу не демектир?

пичен
даре
аякъ

чалмакъ

Эльмаз Бахшыш

Кузь нимети

Кузь етишти юртума,
 Бош кельмеди къапыма.
 Сепет-сепет мейвалар
 Бере бизге багъчалар.

Темизлене тарлалар,
 Себзе тола анбарлар.
 Бизге бойле ниметни
 Кузь кетире, балалар!

Саба къоджаман дагълар,
 Пуф думандан чыкъарлар,
 Къышкъа кирмезден эвель,
 Этрафны хош япарлар.

Этраф бенъзер масалгъа:
 Инсанны айрет алгъа
 Къоя кузь манзарасы —
 Не гузель кузь авасы!

1. Шиирни окъунъыз.
2. **"Кузь етишти юртума, бош кельмеди къапыма"** джумлесини насыл анълайсынъыз?
3. Шиирни эзберленъыз.

4. Кузьде пишкен мейва ве себзелернинъ ресимлерини япынъыз. Ресимге ад къоюнъыз.

- себзе — овоч
- нимет — благо
- бенъзер — схожий
- айрет — здивування

Эджа

68-мешгъулиет. Сёзлерни окъунъыз.

Къалем, дерс, къыр, мерамет, хош, турна, пармакълар, ярлыкъ, эглендже, утанчакъ, осюмлик, эдепли.

1. Эр бир сёзде къач созукъ ве къач эджа бар? Эджаларнынъ сайысы созукъларнынъ сайысынен бир келеми?
2. Сёзлерни нумюне боюнджа джедвельге язынъыз.

Бир эджалы сёз	Эки эджалы сёз	Учъ эджалы сёз
дерс	къа-лем	ме-ра-мет
...

69-мешгъулиет. Сагъ ве сол тарафтаки языларгъа дикъкъат этинъиз.

Мер, кез; му, са, фир;	Акъмесджит, дюльбер, шеэр, ве ешилъ
---------------------------	---

1. Сагъ тарафта не язылгъан? Я сол тарафта?
2. Сагъ тарафта олгъан сёзлернен джумле, сол тарафта олгъан эджаларнен исе сёзлер тизинъиз. Оларны дефтеринъизге язынъыз. Сёзлерде созукъларнынъ тюбюни сызынъыз.

Сёзиниъ бир кереден айтылгъан къысмына **эджа** дейлер.

Сёзде къач созукъ сес олса, о къадар эджа олур.

70-мешгъулиет. Тапмаджаларны окъунъыз, джеваларыны тапынъыз.

Козь ташласань — агъларсынъ,
Менден гузель тапмазсынъ.

Гедже бакъсам — кок толгъан,
Саба бакъсам — ёкъ олгъан.

Дефтеринъизге кочюринъиз. Сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.

Бу не демектир?

КОЗЬ	→	ташламакъ
ишни	→	
бир шей	→	

71-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Къартоп — файдалы себзе. Къартопта витаминлер чокъ. Къартопны йылда эки кере сачып, берекетини джыймакъ мумкюн.

Къартоп чечеклери беяз ве мелевше тюсте олалар. Озю исе сары, гульгюли ве мерекеп тюсте ола.

Къартопнынъ ватаны — Дженубий Америка.

1. Къартоп насыл себзе?
2. Къартопта не чокъ?
3. Къартопнынъ чечеклери насыл тюсте ола? Я къартопнынъ озю насыл тюсте ола?
4. Къартопнынъ ватаны къайдадыр?
5. Дефтеринъизге башта бир эджалы, сонъра исе эки эджалы сёзлерни язып алынъыз.

72-мешгъулиет. Дёртлюкни окъунъыз. Бу сатырлар къайсы шиирден алынган? Хатырланъыз.

Яшасын къокъулы сабун!
Йымшакъ юзьбез яшасын!
Тишлеринъни ювмакъ эр кунь
Адет олып башласын!

1. Дефтеринъизге кочюринъиз. Сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.
2. Берильген схемагъа шиирден къайсы сёз келише?

Окъув

Лютфие Софудан

Дервиза

Амет саба эрте турды. О, бабасынен берабер дервизагъа кетмеге ашыкъты. Бабасы ат къошусынен зияде меракълана. Аметте исе курешке авеслик зияде. О, курешни сейир этмеге севе. Огъланлар курешкенде, ойле бир дикъкъатнен бакъа ки, мына-мына курешке чыкъайым деп, озюни зорнен тута.

Дервиза мейданында халкъ чокъ. Бир тарафтан чалгъы чалына, дигер тарафта салынджакълар саллана. Даа бир кенарда атеш яна — къазанлар къайнай, чибереклер чырылдай. Адамлар мында бутюн кунь эгленеджеклер, ашайджакълар, раатланаджакълар. Оларгъа бугунь байрам.

Дервизагъа чешит ерлерден курешчилер кельдилер. Чокъ ярышлардан, оюнлардан сонъ

куреш башланды. Чалгъыджылар «Куреш авасы» ны чалып, эр кесни куреш мейданына давет эттилер. Амет ве достлары яш огъланчыкъларнынъ курешкенлерини сейир эттилер.

1. Амет бабасынен къайда ашыкъты?
2. Бабасы ненен меракълана? Я Амет?
3. Дервиза мейданы тасвирленген парчаны метинден тапып, гъайрыдан окъунъыз. Экинджи абзацкъа эсасланып, икяе этинъиз.
4. Дервизагъа кимлер кельдилер?
5. Чалгъыджылар не яптылар?

6. Ресимге бакъып икяе уйдурынъыз.

- дервиза — осінне свято врожаю
- авеслик — захопленість, бажання, інтерес
- ярыш — змагання
- сейир этмек — спостерігати, споглядати

Къалын ве индже созукълы эджалар

73-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз.

1. Нусрет джесюр бат...рлар акъкъынд... мас...ллар динълемеге севе. 2. Бир зам...нда пек ач къашкъ...р аш къыд...рып, ёлгъ... ч... къа. 3. Дагъларда сыгъ...н, къ...раджа, тильки, тавш...н, санс...р, къашкъ...р киби айванлар яшай. 4. Дагъда кийик арм...т, м...шм...лла, къ...з...лч...къ тереклери с...къ расткеле. 5. Шевкет, ч...нтас...ны т...шлап, мектепке чапт..., озю окъ...гъан сын...ф одас...нынъ къ...пусыны къакъты.

Нокъталар ерине къалын созукъ сеслерни ифаделеген **а, о, у, ы** арифлерини къойып, дефтеринъизге язынъыз.

Эджада **[а], [о], [у], [ы]** сеслери олса — **къалын созукълы эджалар** олур.

Бу эджалар къалын окъулыр:

[а] [ы] [а] [у] [у] [о] [о] [а]
Къа-рыл-гъач, ур-лукъ, боз-тор-гъай

74-мешгъулиет.

Шиирни окъунъыз.

Мерьем нагъыш нагъышлай,
Эм нагъышлай, эм йырлай.
Гузель-гузель явлукълар
Анасына багъышлай.

С. Усеинов

Дефтеринъизге тек къалын созукъларнен кельген сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.

75-мешгулиет. Сёзлерни эджаларгъа болип окъунъыз.

Керим, ресим, озен, мемлекет, деве, нилюфер, эрик, тенеффюс, невбетчи, тепси, Земине, денъиз.

1. Сёзлер къалын я да индже давушнен окъула?
2. Дефтеринъизге учь эджалы сёзлерни язып алынъыз. Созукъларнынъ астыны сызынъыз.

Эджада [ö], [ÿ], [и], [э] сеслери олса — **индже созукълы эджалар** олур.

Бу эджалар индже окъулыр:

[ÿ] [э] [ö] [ÿ] [и] [э] [и] [ö] [э]
Гуль-шен, козь-люк, ик-мет-ли, тё-пе.

76-мешгулиет. Тезайтымны окъунъыз.

Сервер солгъан, сараргъан
Сап-сары себзелерни
Сепетке сайламадан салды.

Тек индже созукъларнен кельген сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз. Созукъларнынъ астыны сызынъыз.

77-мешгулиет. Сол тарафта къалын созукълы эджаларнен, сагъ тарафта исе индже созукълы эджаларнен кельген сёзлерни догъру окъунъыз.

(пичен) о-ра — (чорап) о-ре
(юксек) къо-ра — (яхшы) коре
(къара) бу-лут — (тереклер) бурь-ле-не

Пичен ора, чорап оре сёз бирикмелеринен джумлелер тизип, дефтеринъизге язынъыз.

78-мешгъулиет. Окъунъыз.

Ана тилим – Артып бильгим,
Къанат тилим! Санъа – севгим
Яхшы билем. Ве урьметим,
Сеннен кулем, Сезлеринънен
Сеннен учам! Ёллар ачам!

И. Абдураман

1. Муэллиф ана тили акъкъында не айта? Сиз муэллиф-нинъ сёзлеринен разысынъызмы? Музакере этинъиз. Дефтеринъизге язып алынъыз.

2. Шиирни ифадели айтмагъа огренинъиз.

79-мешгъулиет. «Эдебий окъув» болюгинден келишкен 5-6 сёз тапып, нумюне боюнджа джедвельни толдурынъыз.

Индже созукълы эджаларнен кельген сёзлер	Къалын созукълы эджаларнен кельген сёзлер
тер-бие ...	къа-нат ...

Окъув

Чам тереги ве торгъайчыкъ (ривает)

Кузь кельгенинен тереклернинъ япракъ-лары сарарып, тёкюльмеге башлайлар. Къуш-лар сыджакъ ерлерге учып кетмеге азырлана-лар. Табиатта эр шей къышкъа азырлыкъ коре. Ялынъыз чам тереги озюнинъ ярашыкълы,

зенгин ешилъ урбасыны денъиштирмей. О, язкъыш ешилъ тура. Аджеба, не себептен бойле ола экен?

Эвель заманларда бир кере къыш пек эрте кельген экен. Эписи къушлар сыджакъ ерлерге учып кеткенлер. Уфакъ къушчыкълар балабан турналарнынъ аркъаларына къонып, оларнен учкъанлар.

Джумранлар, сычанлар, аювлар сувукътан къоркъып, юваларында сакълангъанлар. Дигер айванлар да эписи къышкъа азырлыкъ корьгенлер. Лякин бир дане чочамий торгъайчыкъ чёлнинъ ортасында къалгъан. Онынъ бир къанатчыгъы зайыф экен. О, чёлде оськен чалыларнынъ тюбюнде гизленип, тюшюнджеге далгъан.

— Меним къанатым зайыф. Къыш чиллесинде эляк олмакъ мумкюн. Чаре тапып, озюмни бу белядан къуртармакъ кереким. Ормангъа барсам, бир де бир терекнинъ къувушында гизленип, озюмни сувукътан къорчаларым, — деп тюшюнген ве ормангъа тараф кеткен.

О, орманның ичине киргенинен, балабан пелит терегини корип, онъа:

— Пелит тереги, санъа ялварам, йибер мени озъ къувушыньа къышламагъа, — деген.

— Эльбет, бутюн къыш меним урлукъларымны ашайджакъсынъ. Мен исе келеджекте ерге не сачаджакъым? — деген терек ве къушчыкъны йибермеген.

Къушчыкъ орман бою кете. Шувулдап акъкъан озеннинъ четинде пытакъларынен сувны сыйпап тургъан тал терегини корип:

— Гузель тал, ич олмагъанда, сен мени озъ къучагъынъа ал, мени аяздан сакъла, — деген.

Тал исе:

— Мен эр кунь озеннен лаф этем, сырда-
шам. Манъа кедер этме, кет бу ерден, — деген.

Къушчыкъ мугъайып, энди орманнынъ чы-
тырман ерине кирген. Бу арада огюнде чам
береги пейда олып, ондан:

— Сен къайда кетесинъ, чочамий? Тезден
сувукълар башлайджакъ, бузларсынъ.

— Къайда кеткенимни озюм де бильме-
йим, достларымнен учып оламадым. Ормангъа
кельдим.

— Олмаса, меним пытакъларымнынъ ара-
сында яша, мен сени чарем олгъаны къадар
аяздан къорчаламагъа тырышырым, — деген
де, пытакъларыны ерге эгильтип, бир ерге
топлагъан, къушчыкъ ичюн ювачыкъ япкъан. —
Сен къоркъма, мен сени бутюн къыш озюмнинъ
урлукъларымнен бакъларым.

— Чокъ сагъ ол, мераметли чам береги, —
деген къушчыкъ.

Сувукъ еллер эсип башлагъан. Ель кышбабадан кыайсы тереклернинъ япракъларыны тѣкмек кереклигини сорагъан.

Кышбаба:

— Чам терегинден гыайры бутюн тереклернинъ япракъларыны тюшюр, — деген.

Иште, андан берли чам тереги яз-кыш ешилъ олып тура.

1. Чочамий торгъай не себептен учып оламады?
2. Чочамий торгъайчыкъ кыайсы тереклерден ярдым сорай?
3. Не ичюн пелит ве тал тереги чочамий торгъайчыкъкъа ярдым этмейлер?
4. Ель не ичюн чам терегининъ япракъларыны тюшюрмей?
5. Чочамий торгъайнынъ пелит, тал ве чам терегинен субетини роллерге болип окъунъыз.

- кыш чиллеси, кышнынъ энъ сувукъ вакъты (кыыркъ кунъ) — зимове сорокадення (період найсуворіших холодів)
- кувуш — дупло
- мугъаймакъ, джаны агъырмакъ — образитися, впадати в зневіру

Кырымтатар тили

Ургъу. Ургъунынъ ери. Ургъулы ве ургъусыз эджалар

80-мешгулиет. Сѣзлерни окъунъыз.

Афтá, топраќъ, къобá, диньлѣй, мында́,
насиат, менім, суаль, тюшюне́, терѣн, зейтю́н.

1. Ургъу тюшкен созукълар насыл давушнен айтыла? Ургъу сѣзнинъ къайсы эджасына тюше?
2. Сѣзлерни эджаларгъа болип язынъыз.

Буны билинъиз!

Къырымтатар тилинде ургъу, эсасен, сѣзнинъ сонъки эджасына тюше.

Меселя: ма-вы́, ме-лев-ше́, о-ю́н.

Башкъа тиллерден кирген сѣзлерде ургъу биринджи, экинджи ве башкъа эджаларгъа тюшмек мумкюн.

Меселя: ра́-дио, ком-пью́-тер, те-ле-ви́-зор.

81-мешгъулиет. Эджалардан сѣзлер тизинъиз. Сѣзлерни окъугъанда ургъулы эджаны къуветлидже айтынъыз. Ургъу созукъ я да тутукъ сеске тюше?

лы, ни, зам;

рик, э;

та, шеф, ли;

са, лы, быр;

не, джи, ай.

Сѣзлерни дефтеринъизге язынъыз. Ургъу тюшкен эджанынъ астыны сызынъыз.

Сѣз бир я да бир къач эждадан ибарет ола. Бир эджанынъ башкъа эджаларгъа коре къуветли ве девамлы айтылмасына **ургъу** дейлер.

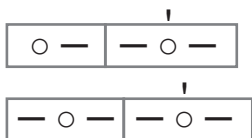
Ургъуны къабул эткен эджагъа **ургъулы эджа**, къалгъан эджаларгъа исе **ургъусыз эджалар** дейлер.

82-мешгъулиет. Сѣзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Ургъулы эджаларнынъ астыны сызынъыз.

Абиде, авджы, кучелек, мектюп, къартал, инджир, чанта, гъалебе.

Схемаларгъа келишкен сёзлерни тапынъыз.

83-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинге серлева къоюнъыз.

Кузь. Серин ель **эсе**. Кунеш йылтырай, амма сыджагъы чокъ **дуюлмай**. Тереклернинъ **япракълары** сарарып солалар ве ерге тёкюллер. Къушлар сыджакъ **иллерге** учып кетелер.

Къайд этильген сёзлерни эджаларгъа болип, дефтеринъизге язынъыз. Оларнынъ схемаларыны япынъыз.

84-мешгъулиет. Метинни окъунъыз. Онъа серлева къоюнъыз.

Бизим коюмизде медениет эви бар. Медениет эвинде «Мелевше» адлы оюн тёгеречи чалыша. Тёгерекни Асан ве Зера Ильясовлар тешкиль эттилер.

Бу тёгерекке мен ве меним достларым Алие Исмаилова ве Эмине Муратова къатнаймыз. Анда биз чешит халкъ оюнларыны огренемиз.

Биз «Мелевше» тёгеречини бегенемиз, чюнки ойнамагъа пек севемиз.

1. Сонъки джумлени дефтеринъизге язып алынъыз. Сёзлерде къуветли давушнен айтылгъан созукъны ургъу къойып къайд этинъиз.
2. Эки сёз сечип, оларнынъ схемасыны япынъыз.

3. Сен дерстен сонъ спортнен огърашасынъ, сыныфдашынъ исе йыр тёгеречини къатнай. Сиз бу тёгереклерде не япкъанынъыз акъкъында суаль-джевап тарзында субетлешинъиз.

85-мешгулиет. Ресим ве ашагъыдаки ярдымджи сёзлерге эсасланып, манаджа уйгъун сёз бирикмелери тизинъиз.

Ярдымджи сёзлер: къара, сары, дюльбер, къырмызы, орьнекли, пускюлли.

Нумюне: Сары армут,

Сёзлерде ургъулы эджаларнынъ тюбюни сызынъыз.

Окъув

Абдуль Эзель Герайбай

Абдуль Эзель Герайбай Кефе виляетининъ Янъысала коюнде дюньягъа кельди.

О балалар ичюн 1927 сене-си «Кучюк икяечиклер» серлевалы джыйынтыкъны нешир эте. Балалар джыйынтыкътаки «Багъча бийи иле эв чиби-ни», «Балкъурт иле кобелек», «Къарынджалар», «Чегертки» адлы икяелерни авесликнен окъуйлар.

Балкърт иле кобелек

Сентябрь айынынъ сонъки кунълери эди. Кунешнинъ сыджагъы эксильген. Чёллерде, кырларда отлар кзурумагъа, багъчаларда япракълар сарармагъа башлагъан эди.

Мавы къанатлы, къара бенечиклери олгъан, кок козлю, назик аякълы, севимли кобелечик де къонмагъа бир чечек, я бир ешил от тапалмай, къайгъыланып юре эди.

Эр ер тым-тырыш: бульбуль сеслери кесильген, кзушларнынъ чивильдилери токътагъан, ич бир айванчыкъ корюнмей эди. Ялынъыз сасыкъ къонъузлар озьлерине ашамагъа шей къыдырып юре эдилер. Амма ашаладжакъ киби шей де къалмагъан.

Бир кунь кобелечик де омюрининъ биткенини тюшюнип юргенде, къаршыдан къалын кзурсакълы, къара козлю, сары къанатлы, токъл бурунлы бир балкъртнынъ кельгенини корьди. Балкърткъа якъынлашаракъ:

— Мераба, балкърт агъа! — деди.

- Мераба, гузель, севимли кобелечик.
- Яхшысызмы? Бала-чагъа, къорантанъыз, джумлеси яхшылармы?
- Чокъ шукюр. Озюньизден сормалы! Насылсынъыз, къоранталарынъыз да яхшылармы, севимли кобелечик?
- Насыл къоранта? Менде къоранта къайдан олсун? Мен бир кимсесиз, оксюз бир кобелечигим. Бармагъа бир ерим ёкъ.
- Я, сенинъ ананъ, бабанъ къайда? Оларгъа бармайсынъмы?
- Эй, балкъурт агъа, мен олардан тап язда айрылгъан эдим. Бильмейим, олар ольдилерми, къалдылармы, ич бир шейден хаберим ёкъ.
- Айды, ойле олса, сагълыкънен къал. Мен кетмесем олмаз. Мени эвде беклейдирлер.
- Не ашыкъасыз, я?
- Чалышмакъ керек.
- Балкъурт агъа, сиз турмай чалышасыз. Неге бу къадар чалышасыз?
- Чюнки мен авалар сувугъандже аша-йым. О заман сувурмагъа чечек олмагъанындан шимдиден ашамагъа азырламакъ керек. Я сен нечюн озюнье къышлыкъ ашама топламайсынъ?
- Мен ашаманы къайда топлайым. Эвим, илим, бир шейим ёкъ. Бизлер ичюн яшав бойле къурулгъан, учь-дёрт ай язда яшамакъ. Иште, бизге табиятнынъ берген омюри.
- Я сиз несилиньизни насыл бакъасыз?
- Биз язда топракъ ичерисинде йымырталарымызны комемиз. Бу йымырталар экинджи сенеси къурт оларакъ яратылалар. Бу къуртлар кобелек алына кечелер.
- Я... айды, ойле олса, сагълыкънен къал, мен кетейим.
- Сагълыкънен бар.

Кобелечик тюшюнип къала. Шу геджеси ава пек сувукъ олып, къырав тюше. Дюльбер, севимли кобелечик бу сувукъкъа, ачлыкъкъа даяналмайып, бузлап къала.

Иште, кобелечиклернинъ бир данеси озюне къышлыкъ азырламай. Учъ-дёрт ай язнынъ чечеклеринен яшайлар. Олар озьерининъ йымырталарыны топракъ ичине быракъалар. Экинджи сенеси бу йымырталардан тыртыр деген къуртчыкълар яратылыр. Бу тыртырлар оськенден сонъ джансыз бир алгъа келирлер. Бунъа къозакъ дерлер. Ахыр-сонъу, шу къозакътан кобелеклер догъалар. Бойледже, кобелеклер ялынъыз бир яз яшайлар.

Лякин балкъуртлар бутюн яз бою турмадан чалышалар. Оларнынъ балындан инсанларнынъ да файдалангъаныны эр кес биле. Балкъуртлар къышта, сувукъ олгъанда, уюшип къалалар. Баарьде, авалар къыздыргъанынен, балны ашайлар.

1. Не ичюн кобелечик къайгъыланып юре?
2. Бир кунъ кобелечик кимнинъ кельгенини коре?
3. Кобелеклернинъ омюри акъкъында нелер бильдинъыз? Айтынъыз.
4. Не ичюн балкъуртлар турмадан чалышалар?

5. Кобелек ве балкъуртнынъ субетини роллерге болип, ифадели окъунъыз.

6. Кобелек ве балкъуртнынъ тышкъы къыяфетини тасвирлеген джумлелерни метинден тапып, дефтери-нъызге язынъыз. Оларнынъ ресимлерини япынъыз.

- бенечик — плямочка
- кьайгыланмакъ — турбуватися
- тым-тырыш — ні звуку
- иль — край, Вітчизна
- несиль — покоління
- кьырав — іній
- кьозакъ — кокон

Кьырымтатар тили

МЕТИН

Метин акькьында малюмат

86-мешгъулиет. Джумлелерни окьуньыз. Оларны ойле бир тертипте языньыз ки, метин олсун.

Янында бир эмшире де бар эди. Бир кунь сынфымызгъа эким кельди. Эмшире онъа ярдым этти. Эким эпимизни бирер-бирер бакъты. Сынфымызда хаста бала ёкъ эди.

1. Метинде не акъкъында айтыла? Метинге серлева къоюнъыз.
2. Метинни дефтеринъызге язып алынъыз.

Манаджа бири-биринен багъланып кельген джумлелерге **метин** дейлер.

Метинде бир шей акъкъында хабер я да икяе этиле. Метинге серлева къоймакъ мумкюн.

87-мешгъулиет. Окъунъыз.

Кузь мевсими кельди багъ-багъчаларда берекет джыйылды адамлар дервизагъа азырланалар байрамда алты-еди яшлы огъланчыкълар миллий куреште иштирак этеджеклер гъалип чыкъкъанларгъа бахшыш бериледжек.

1. Джумлелернинъ башыны ве сонъуны бельгиленъыз.
2. Метинни окъугъанда, эр бир джумленинъ сонъуны интонациянен къайд этинъиз. Метинге серлева къоюнъыз. Дефтеринъызге кочюринъыз.

88-мешгъулиет. Метинни динъленъыз.

Сув

Ер юзюнинъ буюк къысмы сувнен къаплангъан. Бу — голлер, озенлер, денъизлер ве океанлар. Сув авада, топракъта, ер тюбюнде бар.

Денъиз ве океанларнынъ суву тузлудыр. Адамларгъа исе татлы сув керек. Ерте бойле сув аз. Бу сувны да башта тапмакъ керек, чюнки татлы сув терен ер тюбюне сакълангъан.

Сувсуз яшайыш олмаз. Онсуз осюмликлер къурып къалыр, айванлар олер. Инсан тек бир къач кунъ сувсуз яшап ола.

Сувгъа мукъайт олайыкъ. Сув — Ернинъ байлыгъы.

Догъру джевапны къайд этинъиз.

1. Ер юзюнинъ буюк къысмы ненен къаплангъан?
а) сувнен; б) дагъларнен.
2. Денъиз ве океанларнынъ суву насыл?
а) татлы; б) тузлу.
3. Татлы сув къайда сакълангъан?
а) терен ер тюбюне; б) океанда.
4. Сувсуз не олур?
а) бир шей олмаз;
б) осюмликлер къурып къалыр, айванлар олер.
5. Инсан сувсуз не къадар яшап ола?
а) бир къач кунъ; б) бир ай.

Биринджи абзацны дефтеринъизге язып алынъыз. Сёзлерде эки сесни бильдирген арифлернинъ астыны сызынъыз.

89- мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Къырымнынъ дюльбер ве аджайип ерлери пек чокъ. Шаир ве яызджылар эсерлеринде Къырымнынъ денъиз ве дагъларыны, чёлъ ве багъ-багъчаларыны шерейлейлер.

Къырымнынъ пайтахты Акъмесджит шеэри-дир. Шеэрни юксек биналар, мейданлар, ешилъ тереклер ве гульзарлар яраштыра.

Шеэр сокъакъларынынъ биринде улу инсан Исмаил Гаспринскийнинъ абидеси бар.

1. Бу метинде не акъкъында айтыла?
2. Метинге серлева къоюнъыз.
3. Буюк арифнен язылган сёзлерни дефтеринъизге язып алынъыз. Олар нени бильдире?

4. «Къырым» мевзусында ресим япынъыз.

Буны билинъиз!

Мевзу метинде не айтылгъаныны ифаделей.

Метиннинъ мевзусы *кенъ* ве *тар* ола, меселя:

«Мевсимлер» — кенъ мевзу сайыла, чюнки метинде эписи мевсимлер акъкъында айтыла.

«Къыш» — тар мевзу сайыла, чюнки метинде тек къыш акъкъында айтыла.

90-мешгъулиет. Окъунъыз. Кенъ ве тар мевзуларны бельгиленъиз. Исбатланъыз.

Йыл мевсимлери. — Кузь.

Айванат багъчасында. — Кезинти.

Мектеп. — Бизим сынфымыз.

Ана тили дерси. — Тувган тиль.

Къоранта. — Меним къартанам.

Суаллерге догъру джевап берип, козенеклерге мевсимлернинъ адларыны язынъыз.

1					
2					
3					
4					

1. Учъ ай татиль не вакъыт ола?
2. Къар не вакъыт ягъа?
3. Не вакъыт япракълар сарара?
4. Не вакъыт тереклер чечек ача?

91-мешгъулиет. Ресимлерге бакъып, бир къач джумле уйдурып язынъыз.

1. Эр бир ресимге серлева къоюнъыз.
2. Бу ресимлер арасында насыл умумий багъ бар?
3. Ресимлернинъ мевзусыны бельгиленъыз.

92-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Мавы денъиз ялысында
Муджизели Коктебель,
Къарадагънынъ этрафында
Татарлар къургъан темель.
Коктебель — дженнет кошеси,
Къокъулы мелевшеси,
Гурь далгъалар шувултысы,
Гонъюллер эгленджеси.

Э. Къафадар

1. Шиирде не акъкъында айтыла? Коктебель къайда ерлешкен?
2. Шаир Коктебельнинъ гузеллигини насыл сёзлернен ифаделей?
3. Шиирнинъ мевзусы кенъ я да тармы?
4. Шиирге насыл серлева къоймакъ мумкюн?
5. Экинджи дёртлюкни дефтеринъызге язып алынъыз.

Бу не демектир?

Гурь ← сачлар
← сес
← далгъалар

Окъув

Абибулла Одабаш

Абибулла Одабаш Алушта районунынъ Корбек коюнде дюньягъа кельди. Языджы балалар ичюн чокъ шиирлер ве икяелер язды. Сизинъ дикъкъатынъызгъа А. Одабашнынъ «Юнус ве къырмыскалар» икяесини теклиф этемиз.

Юнус ве кырмакчалар

Юнус кырмакчаларны козетмеге сева. Язда эр кунь багъча я да тарлаларда о якъкъа, бу якъкъа кетип кельген кырмакчаларгъа бакъып отурмакъ — Юнуснынъ энъ биринджи эгленджесидир.

Иште, кичкене бир кырмакча, агъзында балабан бир чечек урлугъы сюйреклей. Кимерде о, оны бираз ташлай, ял ала, сонъ кене ёлуны девам эте.

Бири-бирине расткельгенде, кырмакча-чыкълар бираз токътап, селям бере, ал-хатыр сораилар.

Олар ёлларыны ич шашырмалар. Юре-юре из якъкъан сокъакълары бардыр. Бу сокъакълар бир чокъ пытакъларгъа айрылыр, энъ сонъу ер ичине оюлып кеткен бир къобачыккъа барып тюкенир. Бу къобаларнынъ янынъда балабан бирер оба бардыр. Кырмакчалар ерни оя, топракъларны тышары чыкълара, озълери ичюн яхшы, низамлы ер асты сарайлары ясайлар.

Къырмыскъаларнынъ балабан ве кичкене сойлары бардыр. Бир сойлары да къанатланып учарлар. Тарла, эв, багъча къырмыскъалары да бири-биринден айрылыр. Юнус олардан эр союны таныр. О, оларнынъ севгили бир достудыр.

Бир кунь Юнус эр заман олгъаны киби кене къырмыскъаларны бакъып отура эди. Бу арада онынъ янына анасы кельди. Юнус анасынынъ элинден тутып, къырмыскъаларны косътермеге, олар къайдан келип, къайда кеткенини анълатмагъа башлады. Анасы оны динъледди, сонъ Юнустан сорады:

— Къана, сен билесинъми, бу къырмыскъачыкълар нечюн шай токътамадан юрелер?

— Эбет, билем!

— Не ичюн?

— Не ичюн оладжакъ, ава гузель, отлар оларгъа салкъынлыкъ бере, чечек урлукълары чокъ, ашап тойсалар, ташып ойнайлар, кезине, эгленелер. Бакъ, кимерде экишер-экишер кулюшип кетелер. Оларнынъ ер астында балабан сарайлары да бардыр. Ич бир шейден къоркъулары ёкъ. Ишлери, кучълери — оюн-кулькю. Ах, мен де бир къырмыскъачыкъ олгъан олсайдым!..

Анасы:

— Ёкъ, огълум, — деди. — Сен янълышасынъ, олар ойнамайлар. Чалышалар. Олар бу агъызларындаки урлукъларны, богъдай дане-чиклерини юваларына ташый, къышлыкъ ашайджакъларыны топлайлар. Оларгъа анбарларыны толдурмакъ керек.

— Я, ойле чалышмакъ олурмы? Бирер дане богъдайчыкънен ич анбар толармы?

— Оларнынъ анбарлары да озълерине коредир. Бир богъдай данеси бир къырмыскъа ичюн бир чувал ашлыкъ демектир. Бакъ, олардан эр

бири бир чувал котерелер. Озьлеринден балабан данелерини биле ташыйлар. Къана, сен не япасынь?

Юнус шашмалады, лаф тапамады. Энь сонъу:

— Балабан олсам, мен де ташырым, амма мен даа яшым. Мен шимди чувалны насыл котерджем? — деди.

— Ёкъ, балам, чалышмакъ ичюн балабан олмакъ керекмей. Эр кеснинъ озюне коре япаджакъ бир иши бардыр. Бакъ, къырмыскъалардан орьнек ал. Бир чувал котерип оламасанъ, бир торбачыкъ котерирсинъ. Иште, азбарымыздаки чечеклер солып кете ята. Сен исе оларны сувармайсынъ. Бир кунъ суварсанъ, экинджи куню унутасынь. Амма къырмыскъалар эр кунъ чалышалар...

Юнус бу куньден сонъ къырмыскъаларнынъ янында тенбель-тенбель бакъып отурмады. Къырмыскъаларгъа къаршы онда шимди бир эришлешюв дуйгъусы уянгъан эди.

Азбар огюндеки багъчачыкънынъ чечеклери тирильген, согъан, бибер киби себзелернинъ отлары оталангъан эди. Юнускъа бир кунъ баба-сы гузель бир арабачыкъ кетирди.

Фурунгъа отъмек къойгъанда анасынынъ къырмыскъа бичиминде ясап, онъа берген къырмызы, татлы бир къыйгъачасы Юнусны пек зияде севиндирген эди.

Юнус озюни севдирмеге себепчи олгъан къырмыскъаларны артыкъ даа зияде севмеге башлады.

1. Къырмыскъалар насыл яшайлар? Метинге эсасла-нып, икяе этинъиз.
2. Не ичюн къырмыскъалар токътамайып юрелер? Юнус-нынъ анасынен субетини метинден тапып окъунъыз ве суальге джевап беринъиз.
3. Къырмыскъаларнынъ ишкирлиги Юнускъа насыл тесир этти?
4. Икяенинъ эсас фикери неде? Берильген джеваплар-дан догърусыны бельгиленьиз:
 - а) Юнус анасына къырмыскъаларнынъ къайда келип кеткенини анълатмагъа истеди.
 - б) Чалышмакъ ичюн балабан олмакъ керек.
 - в) Эр кеснинъ озюне коре япаджакъ бир иши бардыр.

- козетмек — спостерігати
- тарла — поле
- эглендже — розвага, забава
- орьнек алмакъ — брати приклад
- фурун — піч (для випікання хліба)
- къыйгъача — *за текстом*: маленький пиріжок

Метиннинъ эсас фикри

93-мешгъулиет. Метинни динъленъиз.

Ишкир къырмыскъалар

Къырмыскъаларнынъ балабан ве кичкене сойлары бар. Олар озь юваларыны тереклернинъ туюнде, отлар ичинде ясайлар. Юванынь делигинден эр бир тарафкъа ёлчыкълар корюне. Бу ёлчыкълар къырмыскъаларнен толу. Бириси ювасындан чыкъа, бириси ювагъа бир шейлер ташый.

Къырмыскъалар юваларына урлукъларны, богъдай данечиклерини ташый. Олар къышлыкъ ашайджакъларыны топлайлар. Бир богъдай данеси бир къырмыскъа ичюн бир чувал ашлыкъ демектир.

Эр бир къырмыскъанынь озь иши бар.

А. Э. Герайбайдан

Догъру джевапны къайд этинъиз.

1. Къырмыскъаларнынъ насыл сойлары бар?
а) балабан ве кичкене; б) къырмызы ве ешилъ.
2. Олар озь юваларыны къайда ясайлар?
а) тереклернинъ тѣпесинде;
б) тереклернинъ тюбюнде, отлар ичинде.
3. Къырмыскъалар юваларына не ташый?
а) урлукъларны, богъдай данечиклерини;
б) алма, армут.
4. Бир богъдай данеси бир къырмыскъа ичюн не демектир?
а) бир чувал ашлыкъ; б) бир къопкъа ашлыкъ.
5. Сизинъ фикринъиздже, къайсы джумледе метиннинъ эсас фикри ифаделенген?

94-мешгъулиет. Серлеваларны чифтлеп окъунъыз.

Къырым. — Гузель Къырым.

Телеяйынлар. — «Мерабанъыз, балалар!»
телеяйыны.

Байрамлар. — Ораза байрамы.

1. Дефтеринъизге язып алынъыз.
2. Къайсы серлеваларда мевзудан гъайры, метиннинъ эсас фикри ифаделенген? Эсас фикирни ифаделенген сѣзлернинъ тюбюни сызынъыз.

3. «Гузель Къырым» мевзусында метин тизинъиз.

Муэллиф айтмагъа истеген муим шей-
лер — метиннинъ **эсас фикридир.**

95-мешгъулиет. Окъунъыз.

Инсан аванен нефес ала. О ашсыз бир къач афта, сувсуз бир къач кунь, авасыз исе — бир къач дакъикъа яшап ола.

Инсаннынъ сагълыгъы ичюн аванынъ эмиетти пек буюк. Инсангъа нефес алмакъ ичюн темиз ава керек. Темиз ава сагълыкъ берир. Энь темиз

ава багъчаларда, орманларда, дагъларда ве денъиз ялысында ола.

Балалар! Эв одаларыны, мектепте сыныфларны сыкъ-сыкъ аваландырыныыз. Темиз авада кезинмеге унутманъыз.

1. Бу метинде не акъкъында айтыла? Метиннинъ эсас фикри къайсы джумледе ифаделене?
2. Метиннинъ экинджи абзацыны дефтеринъизге кочю-рип языныыз.
3. Метинге серлева къоюнъыз.

96-мешгъулиет. Шиирни окъунъыз.

Яны эвлер

Шеэрнинъ четинде,
Эвельден бош ерде
Абадан ве рушен эвлер бар.
Азбарлар ичинден
Юзлернен сес келе —
Чапыша-ойнайлар шень балалар.

М. Ибраим

1. Шиирни дефтеринъизге язып алынъыз.
2. Эсас фикирни ифаделеген сёзлернинъ астыны сызыныыз.

97-мешгъулиет. Окъунъыз.

Алдым чёкюч, мых, тахта,
Балта, агъач, кельпеден.
Азырладым къафес, ем
Сизге, къушлар, бугуньден.

Б. Ваап

1. Бу шиир парчасында не акъкъында айтыла? Къафесни ясамакъ ичюн не керек? Джевабыны дефтеринъизге язынъыз.
2. Эки сёзнинъ схемасыны япынъыз.

- рушен — айдын — світлий, яскравий
- шень — шад — щасливий

Окъув

Джемиль Кендже

Джемиль Кендже Къарасувбазар янындаки Аблеш коюнде догъды. Къырымтатар эдебиятында Джемиль Кендже бала шаири оларакъ беллидир. Онынъ «Бала шиирлери» адлы джыйынтыгына чешит мевзуларда шиирлер кирди.

Турналар кочелер

Бакъынъыз, балалар!
Турналар кочелер,
Тизильген сыралар,
Аскердай кетелер.

Бириси алдында,
Къалгъаны артында,
Турмайып кетелер,
Денъизге етелер.

Бакъынъыз, балалар!
Балабан турналар
Узакъта не къадар
Уфачыкъ туралар.

Турналар, турналар!
Сырлы козь турналар!
Булуттан сув ичкен,
Суюмли турналар!

Айтынъыз, турналар!
Ёлунъыз къаякъкъа?
Къайтынъыз, турналар,
Бу якъкъа, бу якъкъа.

1. Шиирни окъунъыз. Шаир турналарнынъ сырларыны нenen къыяслай?

2. Турналар узакътан насыл этип корюнелер?

3. Шиирни эзберленъиз.

4. Турналарнынъ ресимини япынъыз.

Метиннинъ эсас фикри (девамы)

98-мешгъулиет. Ресимлерге бакъынъыз.

Плангъа эсасланып, икяе уйдурынъыз. Икяеге серлева къоюнъыз ве дефтеринъызге язынъыз.

План:

1. Балалар ёлда яралангъан кучелекни тапалар.
2. Балалар кучелекни эвге алалар.
3. Балалар кучелекни тедавийлейлер.
4. Кучелек тюзельди.

99-мешгъулиет. Джумлелерни окъунъыз. Оларны ойле бир тертипте язынъыз ки, метин олсун. Метиннинъ эсас фикрини айтынъыз.

Алименинъ Амет къардашы хасталанды. Сонъ Аметке балнен сют, лимонлы чай ичтирди. Алиме онынъ сыджагъыны (градусникнен) ольчеди. Онынъ сыджагъы котерильди. Къардашы сувукъланды. Алиме — дикъкъатлы ве мераметли къыз. Алиме къардашына сыджакъны тюшюрген иляджны берди.

100-мешгъулиет. Метинни окъунъыз. Серлева къоюнъыз.

Къара денъиз энъ терен денъизлерден биридир. Денъизде кефаль, алабалыкъ, элек балыгъы, судакъ балыгъы ве башкъа балыкълар яшайлар.

Къара денъизде йыртыджы балыкълар да бар. Олардан бири — къылыч балыгъы. Къылыч балыгъы тек балыкъчыларнынъ къайыгъына дегиль де, атта балабан гемилерге де уджюм эте.

1. Къара денъиз насыл денъизлерден биридир?
2. Денъизде насыл балыкълар яшайлар?
3. Къылыч балыгъы нелерге уджюм эте?

4. Метинден балыкъларнынъ адларыны язып алынъыз.
5. Даа насыл балыкъларнынъ адларыны билесинъиз. Оларны да дефтеринъизге язынъыз.

101-мешгъулиет. Шиирни бир къач кере окъунъыз. Акълынъызда тутып, дефтеринъизге язынъыз.

Ватандашым! Чокъ тиль огрен,
Гъайретинъни сувутма,
Лякин ана тиль бир дане,
Сакъын оны унутма!

1. Шиирнинъ эсас фикрини бельгиленъиз.
2. **Ватандашым** сёзюнинъ схемасыны япынъыз.

102-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Бизим балабан ве дюльбер эвимиз бар. Эвимиз беш одалы: ашхане, мусафирхане, эки ятакъ одасы ве меним одам.

Меним одам кенъ ве ярыкъ. Одамда диван, маса, компьютер, курсьюлер, китап долабы бар. Пенджередеки мелевше чечеклери одамны яраштыра. Мен одамны темиз тутам.

1. Оданъызны тасвирлеген беш-алты джумле уйдурынъыз. Оларны ойле бир тертипте язынъыз ки, метин олсун. Метинге серлева къоюнъыз.
2. Оданъызнынъ ресимини япынъыз.

- элек балыгъы — камбала
- алабалыкъ — окунь
- къылыч балыгъы — риба-меч
- къайыкъ — човен

Окъув

Исмаил Гаспринский

Исмаил Гаспринский Багъчасарай тарафындаки Авджыкой коюнде догъа.

Багъчасарайда И. Гаспринский «Терджиман» адлы биринджи къырымтатар газетасыны чыкъара. О языджы оларакъ къырымтатар эдебиятына да буюк иссе къошты.

Къырым (парча)

Бунъа дерлер Ешиль ада,
Къоджамандыр Чатырдагъ.
Бир тарафы — къулан чёллер,
Бир тарафы — багъча, багъ.

Келир сувлар яйлалардан,
Не гузельдир дагълары!
Алтын ашлыкъ тарлалары,
Къозулары, къойлары.

Отер къушлар саба, акъшам,
Олур язда гулистан.
Эр не тараф козь идерсинъ,
Алтын ашлыкъ, багъ-бостан.

1. Шиирни дикъкъатнен окъунъыз.
2. Къырымда нелер бар? Метинге эсасланып, икяе этинъиз.
3. Къайсы бейитте муэллифнинъ дуйгъулары пек кучьлю ифаделене? Шу бейитни тапып, котеринки сеснен окъунъыз.

- къоджаман — величний
- къулан — широки (-ий, - а)
- алтын ашлыкъ — *за текстом*: золота пшениця
- отьмек — спивати
- козь идерсинъ — *за текстом*: окинути поглядом

Метиннинъ къурулышы

103-мешгъулиет. Ресимге бакъып, метиннинъ эсас къысмыны тизинъиз.

Метиннинъ башы

Бугунъ Айдер, Фатиме ве Зульфиие сыныфта невбетчилер.

Эсас къысмы

Сонъу

Оджа балаларнынъ япкъан ишлеринен мемнюн олды.

1. Метинни дефтеринъизге язынъыз.
2. Биринджи джумледе индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.
3. Метинге насыл серлева къоймакъ мумкюн?
4. Я сизинъ сыныфынъызда невбетчилер насыл иш япалар?

5. «Бизим сыныф» мевзусында метин уйдуруп язынъыз.

Метин учь кысымдан ибарет ола:
метиннинь башы, эсас кысымы, соньу.
Метиннинь эр бир кысымы баш сатыр-
дан (абзацтан) башлана.

104-мешгъулиет. Окъунъыз.

Къарабий яйланынь этеклеринде Суин-Аджы койчиги ерлешкен.

Койчик ем-ешилъ багъчалар ичинде ко-мюльген. Этрафлары кырлы-байырлы. Кой-нинь кенарында аджайип голь бар. Гольнинь этрафында кестане, сельби, къавакъ, джевиз тереклери осе. Бу ерде дервиза, куреш, чешит эгленджелер отькериле.

Койге кельген мусафирлер гольни мытлакъа зиярет этелер.

И. Эмировдан

1. Бу метин не акъкъында?
2. Метиннинь эсас кысымыны бельгиленъыз.
3. Эсас кысымыны бир къач кере окъуп, беян язынъыз.

105-мешгъулиет. Ресимге бакъынъыз.

Ярдымджы сёзлер: дагъгъа бардыкъ, ава кунешли, сепетлерге джыйдыкъ, чалылар арасында, кирпи ташый, къышкъа азырлана, пек бегендик, болдурып къайттыкъ.

1. Ярдымджы сёзлерге эсасланып, икяе уйдурывыз. Икяени бойле башланъыз: «Базар куню анам, бабам, къыз къардашым ве мен...»
2. Метинни дефтеринъизге язынъыз.

106-мешгъулиет. Окъунъыз.

Сарардылар багъ-багъчалар,
Учып кетти турналар.
Бизнен къалды бозторгъайлар,
Чавкелер ве къаргъалар.

Ф. Самединов

1. Шиирде насыл йыл мевсими акъкъында айтыла? Мевзусы кенъ я да тармы? Шиирге насыл серлева къоймакъ мумкюн?
2. Шиирни дефтеринъизге язып алынъыз. Сагъыр тутукъларнынъ астыны сызынъыз.
3. Шиирде анъылгъан къушларнынъ ресимлерини япынъыз.

Окъув

Нузет Умеров

Нузет Умеров белли балалар языджысыдыр. Онынъ балалар ичюн язгъан шиир ве икяелерини эм балалар, эм буклер меракънен окъуйлар.

Языджынынъ «Акъ алтын масалы», «Амет ве кирамет», «Алтын урлукъ» киби эсерлерини эр кес биле. Нузет Умеров озь эсерлерини кырымтатар ве рус тиллеринде яза. Шимди языджи Акъмесджит шеэринде яшай.

Тылсымлы къабакъ

Азбармызда мор къабакъ.
Инанмасанъ — кель де, бакъ!

Кельди къара Къырмыскъа:
Къабакъкъа бакъа-бакъа,
Бою етти къабакъкъа!

Азбарда эки къабакъ.
Инанмасанъ — кель де, бакъ!

Секирип кельди Бакъа:
Къабакъкъа бакъа-бакъа,
Бою етти къабакъкъа!

Азбармызда учь къабакъ.
Инанмасанъ — кель де, бакъ!

Келип бакъты къабакъкъа
Шубеленген Сыдыкъа.

Къабакъкъа бакъа-бакъа,
Бою етти къабакъкъа!

Азбармызда мор къабакъ.
Инанмасанъ — кель де, бакъ...

1. Бу шиирде не акъкъында айтыла?
2. Шиирни ифадели окъунъыз.

- мор — фіолетова (-ий, -е)
- шубеленмек — сумніватися

Абзац

107-мешгъулиет. 2-нджи сыныфта огренген абзац акъкъында бильгилеримизни хатырлайыкъ ве нокъталар ерине келишкен сёзни я да сёз бирикмесини тапып айтайыкъ.

Абзацкъа даа ... дейлер.

Абзац — язма нутукънынъ

Абзац башлана.

Абзацнынъ биринджи сатыры бираз ... чекилип языла.

Ярдымджи сёзлер: сагъ тарафкъа, яныы сатырдан, къысмыдыр, сатырбашы.

Джумлелерни дефтеринъизге язып алынъыз.

Буны билинъиз!

Мундериджеси муреккеп олгъан метинлер абзацларгъа болюне. Абзацлар бири-биринен манаджа багълы олалар.

Эр бир абзац сатыр башындан язылыр.

108-мешгъулиет. Метинни окъунъыз.

Къаве — халкъымызнынъ энъ севимли ичимликлеринден бири.

Къаве терегининъ емишлеринен биринджи оларакъ араплар меракъланып башлагъан. Сонъра къавени Авропагъа кетиргенлер.

Къаве къокъусы сабадан эвлеримизни толдура, юкъудан уята.

1. Метиннинъ эсас фикрини анълатынъыз. Серлева къоюнъыз.
2. Метин къач абзацкъа болюне?
3. Метинни дефтеринъизге кочюринъиз. Дудакълы созукъларнынъ астыны сызынъыз.

109-мешгъулиет. Окъунъыз.

Багъчасарай

Багъчасарай — Къырымнынъ къадимий шеэри. Бу шеэр озюнинъ тарихий Хансарайынен, чешит ядикярлыкъларынен, медресе ве джамилеринен бутюн алемге белли.

Онынъ эр бир сокъагъы, эви, дагъы бизге Ватанымызнынъ ве халкъымызнынъ тарихыны анъдыра. Багъчасарай шеэри зияретчилерде буюк меракъ догъура. Эр сене Багъчасарайгъа бинълернен туристлер келе.

1. Метинни учь абзацкъа болюнъиз.
2. Эр бир абзацта не акъкъында айтыла?
3. Метинни дефтеринъизге кочюрп язынъыз.
4. **Шеэр, ядикярлыкь** сёзлерини сес ве арифлер боюнджа талиль этинъиз.

110-мешгъулиет. Окъунъыз.

Чам

Къырым дагъларынынъ тёпелеринде чам тереклери чокъ осе.

Чам — ине япракълы терек. Бу терек яз-къыш ешилъ тура. Онъа пек чокъ ярыкъ ве кунеш нуру керек.

Чам терегининъ тамырлары пек узундыр. Терек озъ тамырларынен топракънынъ энъ терен еринден озюне керек олгъан бутюн мадделерни чекип ала.

1. Къырым дагъларынынъ тёпелеринде не чокъ осе?
2. Чам насыл терек? Онъа не керек?
3. Чам терегининъ тамырлары насыл?
4. Озь тамырларынен озюне керек олгъан бутюн мадделерни не ерден чекип ала?
5. Биринджи абзацны дефтеринъизге кочюргенде, сёзлерни эджаларгъа болип язынъыз.
6. Ургъу тюшкен эджаларнынъ астыны сызынъыз.
7. **Тура, терен** сёзлерининъ схемасыны япынъыз.

111-мешгъулиет. Окъунъыз.

Сувукъ къыш, къар къаплады, чана таялар, къар топу ойнайлар, къарбаба ясайлар, къышны севелер.

1. Берильген сёз бирикмелери ярдымынен метин тизинъиз.
2. Метинге серлева къоюнъыз.
3. Метинни абзацларгъа болип, дефтеринъизге язынъыз.

Бу не демектир?

Сувукъ инсан
къыш

Эшреф Ибраим

Къар

Ягъар учып, ойнашып,
 Йылдыз-йылдыз олып къар.
 Мевсимине ярашып,
 Озюне хас зевкъы бар.
 Аджджы елли къар ягъса,
 Чимтир къулакъ, юзюньни.
 Ава тынып, кунь чыкъса,
 Къамаштырыр козюньни.
 Кунь нурунда кумюштен
 Фаркъы ёкъдай корюнир.
 Ахыр-сонъу кунештен
 Къоркъкъанындан о ирир.

1. Окъунъыз.
2. Шиирде къар акъкъында не айтыла? Метинге эсасланып, къарны тасwirленъыз.
3. Шиирни эзберленъыз.

4. Аталар сёзюни окъунъыз. Манасыны анълатынъыз.
Къышнынъ къары — кузьге берекет.

- хас — властивий
- зевкъ — задоволення, насолода
- чимтир — щипае

Метин чешитлери

112-мешгъулиет. Метинлерни окъунъыз. Оларны тенъештиринъыз.

Балкъуртлар

Балкъуртлар бутюн яз бою турмадан чалышалар.

Оларнынъ балындан инсанлар да файдаланалар.

Балкъуртлар къышта, сувукъ олгъанда, уюшип къалалар. Бааръде, авалар къыздыргъанынен, топлагъан балны ашайлар.

А. Э. Герайбайдан

1. Бу метинде не акъкъында икяе этиле?
2. Метинден суальге келишкен сёзлерни тапып язынъыз.
Балкъуртлар (не япалар?) ..., ..., ...

Хачлы бий

Багъча бийлери къалын, томалакъ къурсакълы, бугъумлы ве тюкю, секизаякълыдырлар. Аякъларынынъ уджунда таракъ киби тырнакълары бар.

Аркъаларында беяз бенеклер хач шекилли олгъанындан, оларгъа хачлы бий дейлер.

А. Э. Герайбайдан

1. Метинден суальге келишкен сёзлерни тапып язынъыз.
Бий (насыл?) ..., ..., ..., ..., ...
2. Оларгъа не ичюн хачлы бий дейлер?

Къаплан

Къапланнынъ ёлакълы териси кунеш шавле-леринден сарарып къуругъан отларнынъ ве къамышларнынъ тюзюне ошай. Мына бу себептен къапланны корьмек къыйындыр.

Къаплан озь тюзюнден файдаланып, озенге сув ичмеге кельген айванларны от-оленлер ве къамышлыкълар арасындан козетип тура, апансыздан оларнынъ устюне атыла.

Не ичюн къапланны корьмек къыйын? Метинден тапып окьуньыз.

Метинде бир кимсе я да бир шей акькъында икяе этильсе — **икяе метини** олур.

Метинде бир де бир предмет я да айван тасвирленсе — **тасвирлев метини** олур.

Метинде бир шей акькъында фикир юрьсетильсе, аньлатылса — **муляза метини** олур.

1. Метинлернинъ къайсы бири икяе метини, къайсы бири — тасвирлев, къайсы бири — муляза метини олур?
2. Бегенген метинни дефтериньизге кочюриньиз.

113-мешгъулиет. Окъунъыз.

Меним бабам — **юзюмджи**. Бабам коюмизнинъ юзюм багъында чалыша. **Баарьде** бабам юзюм тюплерини пытай, багълай. Язда суvara, чапалай. Кузьде исе асралгъан махсулны **джыя**. Мен де багъгъа барып, бабама **ярдым** этем.

1. Бу метинде не акъкъында икяе этиле?
2. Бу насыл метин (икяе, тасвирлев, муляза)?
3. Къайд этильген сёзлерде къач сес ве къач ариф олгъаныны айтынъыз.
4. Метинни дефтеринъизге кочюрип язынъыз.

5. Ана-бабаларынъызнынъ зенаатлары акъкъында суаль-джевап вастасынен бири-биринъизден сорап билинъиз.

114-мешгъулиет. Окъунъыз.

Итбурун

Орман аланлыгъында устю чечек толу чалыны корьмек мумкюн.

Чалынынъ назик чечеклери гуллерге бенъзей ве бутюн этрафкъа аджайип къокъу сачалар. Чалынынъ пытакълары тикенлидир. Бу чалы — кийик гуль. Халкъ арасында онъа «итбурун» да дейлер.

1. Метинде насыл чалы тасвирленген?
2. Метиннинъ чешитини тайинленъиз.
3. Экинджи джумлени дефтеринъизге язып алынъыз.
4. Индже созукъларнынъ астыны сызынъыз.

115-мешгъулиет. Окъунъыз. Метинге серлева къоюнъыз.

Айшенинъ битасы ве анасы — чебер тикиджилер. Айшечик олардан нагъыш ишлерининъ сырларыны огренди.

Айше къокълаларыны къырымтатар урбаларына кийиндирмеге севе. Урбаларыны чешит миллий орънеклернен яраштыра. Онынъ миллий къокълалары Акъмесджитте кечирильген сергиде нумайыш этильди.

1. Бу метинде ким акъкъында икяе этиле?
2. Айшенинъ анасы ве битасы кимлердир?
3. Айше олардан нени огренди?
4. Айше къокълаларына насыл урба кийдирмеге севе?
5. Метинге эсасланып, икяе этинъиз. Метиннинъ чешитини тайинленъиз.
6. Экинджи абзацны дефтеринъизге язып алынъыз.

116-мешгъулиет. Окъунъыз. Дефтеринъизге кочюринъиз.

Эвель заманларда чобан зенааты урьметли зенаатлардан бириси сайыла эди. Чобан олмакъ къолай дегиль. Чобан джесюр, чалт, акъыллы олмакъ керек. Айванлар яраланса я да хасталанса, оларны тедавйлемеге бильмек керек.

1. Метинде насыл зенаат акъкъында фикир юрьсетиле?
2. Бу насыл метин? Чешитини тайинленъиз.
3. **Джесюр, чалт** сёзлерине схемалар япынъыз.

Юнус Темиркъая

Къыш ве балалар

Багъ-багъча, чёллерде
Ятмакъта терен къар!
Бу сувукъ куньлерде
Къушларгъа омюр тар!

Къаргъалар, торгъайлар
Ем излеп кезмекте.
Къызчыкълар, огъланлар
Къыштан зевкъ сезмекте.

Олар эеджанлы,
Козьлери чокъ джанлы.
Оларда къуванч бар,
Оларда ишанч бар.

Чаналар устюнде
Сызгъырып кетмеге!
Бири-бирин артындан
Къувалап етмеге!

1. Шиирни ифадели окъунъыз.
2. «**Къушларгъа омюр тар**» сатырыны насыл анълай-сынъыз?
3. Муэллф балаларнынъ къуванчыны насыл тасвирлей? Метинден тапып окъунъыз.

- излемек — шукати
- зевкъ сезмек — насолоджуватися
- сызгъырмакъ — свистіти
- къуванмакъ — радіти

Субхи Вапиев

Асанчыкъ

Къышта орманны къалын къар ёргъаны къаплай. Къуругъан осюмликлер ве япракълар къар курътюги астында къалалар. Орманда яшагъан сыгъынлар озьлерине ем тапалмай, чокъ вакъыт ач юрелер. Ве лячаре, орман этегине чыкъып, адамлардан имдат беклейлер.

Ормангъа якъын, койнинъ четинде, топлангъан буюк бир черен пичен бар экен. Бир сыгъын бузавынен шу черенге ашыкъкъанда, пешлерине эки ач къашкъыр тюше ве оларны къувып башлайлар. Сыгъынлар къашкъырлардан къоркъып, догъру койге таба чапалар.

Койнинъ четиндеки азбарда къар куреп юрген он – он эки яшларында Асанчыкъ, сыгъынларны ве оларны къувалагъан къашкъырларны коре. Огъланчыкъ ишнинъ асылыны анълай да,

тез-тез азбар кѡапуны артынадже ача. Сыгъынлар азбаргѡа киргенинен, Асанчыкѡ кѡапуны кѡапатып, мандалыны сюре. Кѡапугѡа келип урулгѡан ве ер тырнакѡлап улугѡан кѡашкѡырларгѡа исе Асанчыкѡ копегини чезип йибере.

Кѡашкѡырлар копекни корѡгенинен, аркѡагѡа чевирилип, табана кѡувет зувалар.

Асанчыкѡ кѡашкѡырлардан кѡуртулгѡан сыгъынларгѡа севинип бакѡа да:

— Токѡтанѡыз, айванлар, шимди сизге арандан кѡокѡулы пичен чыкѡарып беририм, — деп, сыгъырлар тургѡан аран ичине кирип кете. Бир анѡден сонѡ бир кѡучакѡ пиченни чыкѡарып, сыгъынларнынѡ огюне ташлай. Сыгъынлар озѡлерининѡ кийиклигини унутып, пиченге иштаанен япышалар.

Асанчыкѡ сыгъынларны, кѡарлар ирип ер ачылгѡандже, озѡ азбарында пиченнен бакѡа, туз ялата, сувара эди. Айванлар ве Асанчыкѡ бири-бирлерине пек алышалар. Асан янларына келип, оларнынѡ аркѡаларыны сыйпалай,

боюнларындан кычакълай эди. Баарьде сыгъынларны ормангъа айдагъанда, Асанчыкънынъ козьлеринден яшлары тамлады.

Шимди яз! Сыгъыннынъ бузавы энди анасы киби олгъан. Олар Асанчыкъны унутмайлар. Эм олар эминлер ки, эгер кыш келип, башларына сыкълет тюшсе, достлары Асанчыкъ эр вакъыт оларгъа ярдым кюлуны узатыр. Бу — инсангъа буюк ишанч.

1. Не ичюн сыгъынлар кышта ач юрелер?
2. Ормангъа якъын, койнинъ четинде не бар экен? Бир сыгъын бузавынен къайда ашыкълар?
3. Эки ач къашкыыр не япа? Сыгъынлар кюрккып, къайда чапалар?
4. Сыгъынларны къашкыырлардан ким кюртара? Бу акъта метинге эсасланып икяе этинъиз.
5. Метинни парчаларгъа болюнъиз. Эр бир парчагъа серлева кыйып, план тизинъиз. Планны дефтеринъизге язынъыз.

- имдат — допomoга
- мандал — засув
- иштаа — апетит
- эмин — упевнений
- сыкълет — невдача
- ишанч — надія

Маналары бир я да бири-бирине якъын олгъан сѣзлернинъ лугъаты

- 1) адам — инсан
- 2) айнеджи — къурназ
- 3) алем — дюнья
- 4) асрамакъ — осьтюрмек
- 5) аш — емек
- 6) байыр — къыр
- 7) бет — юзь
- 8) бутюн — эписи
- 9) догъмуш — сой — сой-соп — акъраба
- 10) ель — рузгяр
- 11) иш — эмек
- 12) кичик — уфакъ
- 13) къачан — не вакъыт — не заман
- 14) лезет — дам
- 15) небатат — осюмлик
- 16) нур — шавле
- 17) ойле — бойле — шойле
- 18) орьнек — нумюне
- 19) от — от-олен — когет
- 20) тез — чабик
- 21) тежран — азчыкъ
- 22) темиз — пак
- 23) тербие — эдеп
- 24) тертип — низам
- 25) тюс — ренк
- 26) феракъланмакъ — къуванмакъ
- 27) чалышмакъ — ишлемек
- 28) чешит — тюрлю
- 29) эль — къол
- 30) яшайыш — омюр

Маналары кършы олгъан сѣзлернинъ лугъаты

- 1) аз — чокъ
- 2) артында — огюнде
- 3) алмакъ — бермек
- 4) балабан — уфакъ
- 5) башы — сонъу
- 6) бар — ёкъ
- 7) беяз — къара
- 8) белли — белли дегиль
- 9) бегенмек — бегенмемек
- 10) гедже — кунъдюз
- 11) дюльбер — чиркин
- 12) ишкир — тенбель
- 13) кенъ — тар
- 14) отурмакъ — турмакъ
- 15) саба — акъшам
- 16) севги — нефрет
- 17) тез — яваш
- 18) темиз — кирли
- 19) тербиели — тербиесиз
- 20) узун — къыскъа
- 21) файда — зарар
- 22) файдалы — файдасыз
- 23) хатырламакъ — унутмакъ
- 24) чешит — тюрю
- 25) эрте — кеч
- 26) юваш — атик
- 27) юксек — алчакъ
- 28) янъы — эски

Имля лугъаты

авес	илядж	табиат
авеслик	ири	темиз
авджы	ичюн	теляффуз
агъа	йип	тюневин
адым	йыл	тюрлю
баарь	йылан	уйле
багъча	йымшакъ	урьмет
байыр	кимдир	фырчы
бибер	козь	хайыр
бираз	козьлюк	чөкюч
борджлу	косьтермек	чиркин
бугунь	кирпи	джевиз
вакыт	кыйыш	джыймакъ
голь	къозу	шадырван
гугюм	къомшу	шаир
гъурур	лезет	шеэр
дагъ	лезетли	шиир
дерслик	маматекэ	шимди
дикъкъат	метин	эзберлемек
динълемек	мешгъулиет	эким
долап	мусафир	эрик
дюльбер	нокъта	эчки
еди	нутукъ	юкьу
единджи	ортью	юнью
едишер	осьмек	ягъмур
емийш	папий	ягъмурлы
ёлджу	пападие	яйла
ёлакъ	раатлыкъ	
журнал	раатланмакъ	
зевкъ	сабун	
зенаат	сильгич	

Къырымтатар тили. НУТУКЪ . Нутукъ чешитлери..	3
Окъув. Мектеп меним кунешим. <i>Эшреф Ибраим</i> ..	7
Къырымтатар тили. Къонушма медениети	9
Окъув. Талелелер ичюн он муим къаиде. <i>Озьбекчеден терджиме</i>	11
Къырымтатар тили. Къонушма медениети	13
Окъув. Китапнынъ монологы. <i>Къадыр Велиев</i>	16
Къырымтатар тили. НУТУКЪ СЕСЛЕРИ. ЭДЖА. УРГЪУ . Сеслер ве арифлер. Оларнынъ языда ишаретленюви	17
Окъув. Талеленинъ кунь тертиби	20
Къырымтатар тили. Элифбе	21
Окъув. Меним мераметли битачыгъым. <i>Изет Эмиров</i>	24
Къырымтатар тили. Созукъ ве тутукъ сеслер	26
Окъув. Ачкозь Мамут. <i>Эшреф Ибраим</i>	29
Къырымтатар тили. Созукъ сеслер	30

Окъув. Сепетли къартий. <i>Черкез Али</i>	32
Къырымтатар тили. Къалын ве индже созукълар. Оларны языда ифаделеген арифлер	34
Окъув. Кузь айында. <i>Абибулла Одабаш</i>	37
Къырымтатар тили. Дудакълы ве дудакъсыз созукъ сеслер. Оларны языда ифаделеген арифлер... ..	38
Окъув. Япракълар сарарды. <i>Абибулла Одабаш</i>	41
Къырымтатар тили. Тутукъ сеслер. Янъгыравукъ ве сагъыр тутукълар	43
Окъув. Кузь. <i>Фикрет Самединов</i>	46
Къырымтатар тили. Гъ, къ арифлери.....	47
Окъув. Джевиз хырсызы ким? <i>Изет Эмиров</i>	49
Къырымтатар тили. К, къ, п арифлерининъ янъгыравукълашувы	51
Окъув. Кузь нимети. <i>Эльмаз Бахшыш</i>	53
Къырымтатар тили. Эджа	54
Окъув. Дервиза. <i>Лютфие Софудан</i>	56
Къырымтатар тили. Къалын ве индже созукълы эджалар	58
Окъув. Чам тереги ве торгъайчыкъ (<i>ривает</i>).....	60
Къырымтатар тили. Ургъу. Ургъунынъ ери. Ургъулы ве ургъусыз эджалар.....	64
Окъув. Абдуль Эзель Герайбай. Балкъурт иле кобелек	67

Къырымтатар тили. МЕТИН. Метин акъкъында малюмат	71
Окъув. Абибулла Одабаш. Юнус ве къырмыскъалар	76
Къырымтатар тили. Метиннинъ эсас фикри	81
Окъув. Джемиль Кендже. Турналар кочелер ..	84
Къырымтатар тили. Метин (<i>девамы</i>)	86
Окъув. Исмаил Гаспринский. Къырым	88
Къырымтатар тили. Метиннинъ къурулышы	90
Окъув. Нузет Умеров. Тылсымлы къабакъ	92
Къырымтатар тили. Абзац	94
Окъув. Къар. <i>Эшреф Ибраим</i>	97
Къырымтатар тили. Метин чешитлери	98
Окъув. Къыш ве балалар. <i>Юнус Темиркъая</i>	102
Окъув. Асанчыкъ. <i>Субхи Вапиев</i>	103
Маналары бир я да бири-бирине якъын олгъан сёзлернинъ лугъаты	106
Маналары къаршы олгъан сёзлернинъ лугъаты	107
Имля лугъаты	108

Навчальне видання

Саттарова Міляра Сейтвеліївна, Саттарова Саніє Сетвеліївна

КРИМСЬКОТАТАРСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

*підручник для 3 класу з навчанням кримськотатарською мовою закладів
загальної середньої освіти (у 2-х частинах)*

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Відповідальний за випуск *І. Б. Чегертма*
Редактор *А.Ш. Сейт-Джеліль*
Дизайн та верстка *Н. Е. Бєкірова*
Художник *З. Ш. Хайредінова*

У підручнику використано матеріали з вільних інтернет-джерел

Формат 70x100/16.
Ум. друк. арк. 9,07. Обл.-вид. арк. 10,00.
Наклад 300 прим. Зам. № 1507.

Видавець і виготовлювач видавничий дім «Букрек»
вул. Радищева, 10 м. Чернівці. 58000

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.

